

NAGY JÁNOS

AZ ÚJ SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK BECIKKELYEZÉSÉNEK ÜGYE AZ 1751. ÉVI ORSZÁGGYŰLÉSEN

„A királyi jószágok könnyen hajtanak térdet” — jellemezte a szabad királyi városok diétai politikai magatartását az egyik 1751. évi országgyűlésen lezajlott vita során Zemplén vármegye ellenzéki követe, Okolicsányi János.¹ Az idézet meglátásom szerint tömören jellemzi azt a képet, amely a kor köznemesi politikusainak a fejében rögzült a városok politikai hovatartozásáról. Az utókorra is ez a kép öröklődött tovább, joggal. A szabad királyi városok XVIII. századi országgyűlési szereplésével kapcsolatban általában a városok politikai súlytalanságát és egyértelmű kormánypártiságát szokta hangsúlyozni a szakirodalom. A városok tisztújításait, gazdálkodását és közéleti lojalitását a Magyar Kamara által kiküldött királyi biztosok felügyelték, a követeket nem a polgárság, hanem a szűk körű tanács küldte ki.² A városok rendi politikában való szerepvesztését jelzi, hogy míg korábban minden város egy-egy szavazattal bírt, addig a reformkorra (1825–1827-től) a városok szavazatainak száma összesen egy szavazatra zsugorodott.³ Összehasonlításképpen megjegyzendő, hogy a német birodalmi gyűlésen a városok külön kúriában tömörültek és kúriájuknak egy szavazata volt, ám a valóságban politikai jelentőségük — a magyarországi társaikhoz hasonlóan — csekély volt.⁴ A kora újkor végére az osztrák örökös tartományok városainak politikai jelentősége úgyszintén visszaesett: például Csehországban Prága város követei vehettek csak részt a tartományi rendi gyűlésen. Az egész térségben a legtöbb város csak

1 MNL OL N 114 13. kötet. *Diariae diatae Posoniensis MDCCLI*. [oldalszámozás nélkül] 1751. július 10.

2 Minderről a szakirodalom Horváth Mihály óta közhely-szerű állításokat hangoztat: *Horváth*, 1873. 306–307. p. és *Szijártó*, 2005. 168. p.

3 Ezt nevezték német minta alapján az ún. *votum curiatum* rendszernek: *Szijártó*, 2005. 314–316. p.; *Szőcs*, 1996. 26. p.

4 A német Reichstagban a városok sokáig csak tanácskozási joggal rendelkeztek, 1648-ban nyertek döntési szavazatot (*votum decisivum*), ám a gyakorlatban inkább az első két kollégium egyetértését tartották fontosnak a döntéshozatalkor és a békében szereplő jogról a városok a másik két rend tagjaival a birodalom megszűnéséig vitatkoztak. A városokról: *Vajnági*, 2009. 181. p. és *H. Németh*, 2013. 146–147. p. Legújabbban a német történetírásból: *Krischer*, 2008. 135–148. p., különösen 136–138. p.

a tartományi határozatok felolvasásakor lehetett jelen.⁵ Általános jelenségként a szakirodalom megállapította, hogy a városi követek csoportjának a rendi politikai életben való szerepvétése összefüggésben állt a városi önkormányzatiság állami közigazgatásba való betagozásával, bürokratizálódásával.⁶

A Magyar Királyságban — hasonlóképpen, mint Nyugat-Európa többi államában és az osztrák örökös tartományokban — fáziskéséssel, de lezajlik a városok bürokratizációja, vagyis önkormányzatiságuk szigorú állami ellenőrzés alá vétele. A folyamat a XVII. század utolsó harmadában vette kezdetét, de több fázisban folytatódott tovább a XVIII. században.⁷ Mindezek ismeretében érthető, hogy a vármegyét irányító nemesség és az országgyűlésen a vármegyei követek bizalmatlanul tekintettek a városok képviselőire, mert a központi kormányzat előőrseit látták bennük. A magyarországi városokkal kapcsolatban általános volt a vélekedés, hogy a szabad királyi városok számának növelésével és ez által alsótáblai szavazataik emelésével az uralkodó saját politikai akaratát próbálta a vármegyei követek által vezetett rendi ellenzékkel szemben keresztülvinni és őket számbeli kisebbségbe hozni.⁸ A rendek – kormányzat közti ellentétet hangsúlyozó narratíva mellett a városi követek rendiségen belüli erőviszonyaival is foglalkozik a kutatás. Újabban Szijártó István a XVIII. századi diéta intézménytörténetét tárgyaló vizsgálatai mutattak rá arra, hogy a szavazatokat XVIII. század közepére már egyértelműen súlyozták, nem fejenként számolták, ahogy korábban. A korabeli döntéshozatalt inkább az egyéni felszólalásokban tetet öltő véleménynyilvánítás jellemezte, mint a mai értelemben vett voksolások. Ebben a konstellációban a józanabb és tekintélyesebb rész (*sanior et potior pars*) vagyis a vármegyei követek

5 *Mat'a*, 2006. 369–370. p.

6 *H. Németh*, 2007. 57–58. p. Egyedüli kivétel Hollandia, ahol a gazdaságilag megerősödött városok váltak a tartományi gyűlések hangadóivá.

7 A városi tisztviselők egyre nagyobb arányú szakszerűsödése is jellemzővé vált a korszakban, hiszen a hivatalt vállaló polgároknak korszakunkra egyre nehezebb lehetett eredeti foglalkozásukat űzve egy mind nagyobb lélekszámú, így mind nagyobb feladatokkal járó várost megfelelő módon igazgatni. A kereskedői-iparosi foglalkozásoktól lassan eltávolodó, formálódó városi bürokrácia egzisztenciálisan egyre inkább függött az államhatalomtól, amely felé immár hivatali lojalitással is tartozott. A jelenségre csak néhány válogatott szakirodalmi példával utalva: *H. Németh*, 2007. 57–58., 75. p.; *H. Németh*, 2014. 257–259. p.; *Bak*, 1980.; *Kállay*, 1971. 132.p.

8 A régi szakirodalomból ezt hangsúlyozza: *Marczali*, 1898. 284. p. és *Ember*, 1989. 426. Az újabb szakirodalomból erre a jelenségre utal: *H. Németh*, 2002. 131. p.

csoportjának véleménye vált a dominánssá az alsótáblai döntéshozatalban, nem a politikailag is gyengébb pozíciójú városoké.⁹

A városok diétai jogállásának kérdését és a városi polgárságnak a vármegyei köznemességet képviselő vármegyei követek csoportjához való viszonyát a korszakban leginkább az 1751. évi országgyűlés szabad királyi városokkal kapcsolatos vitája mutatja meg. A szűkebb értelemben vett *diaetalis* tárgyalások elemzésén túl a témát egyfelől a korabeli kormányzati várospolitikai motivációi tükrében, másfelől esettanulmány-szerűen az egyes városok konkrét társadalmi-gazdasági helyzetének és az érdekeltek feltételezett politikai céljainak összefüggésében vizsgálom. Jelen tanulmányomban kísérletet teszek az 1751. évi országgyűlés kapcsán az újonnan szabad királyi városi privilégiumot nyert városok (Győr, Rév-Komárom, Zombor, Újvidék) becikkelyezése körül az 1751. évi országgyűlésen kirobbant vita bemutatására. Ebben nagyban támaszkodom Szijártó M. István intézménytörténeti összefoglalójára, amely szinte kimerítően ismerteti az Országgyűlési Könyvtár naplói alapján ezeknek az üléseknek a történetét.¹⁰ A szakirodalom és a levéltári források számbavétele kapcsán kiderült, hogy Győr kiváltságainak ügye okán alakult ki a leghevesebb vita az országgyűlésen és a keletkezett a legtekintélyesebb forrásanyag is. Nemcsak a diétai vita főbb csomópontjainak és érvanyagának elemzésére törekszem Győr példáján, hanem a helyi-regionális társadalmi kontextus bemutatására is. Feltételezem, hogy új források bevonása segítségével és a diétai konfliktus során megnyilvánuló érdekek-érdeksérelmek, illetve a kapcsolatháló kiterjedtségének „mikroszintű” feltárása révén talán láthatóvá válnak a diétai politika mozgatórugói. A múltban élt embereket nem a nagy történelmi erők bábjaként szeretném ábrázolni, hanem tudatos történelmi cselekvőként.¹¹ Éppen ezért súlyt helyezek a kérdésben a nyilvános üléseken megszólaló egyes politikusok állásfoglalásának feltételezett motivációira, lejegyzett felszólalásaik tartalmára, noha jelen írásomban nem lehet célom az egyes politikusi életpályák végigkövetése.¹² Nem feltételezem persze, hogy az egyes politikai szereplőket csupán csak saját egyéni érdekeik: az anyagi gyarapo-

9 *Szijártó*, 2005. 318. p.

10 *Szijártó*, 2005. 169–173. p.

11 Noha írásom nem mikrotörténeti irányultságú, de számos ponton ennek az irányzatnak a módszertani felvetéseit is hasznosító esettanulmány kíván lenni. Erre: *Szijártó*, 2012. 102–111. p.

12 Az egyes országgyűlési szereplőkről szóló személyi adattár összeállítására és életpályájuk értelmezésére készülő PhD-disszertációmban teszek kísérletet. Jelen dolgozatban csak utalok későbbi pályájuk fordulóira.

dásra, a pozíció-, illetve presztízs megszerzésére való törekvés motiválta volna.¹³ E mellett hasonló súllyal estek latba a közösségi igények: a követküldő testületek politikai igényeinek hathatós képviselője, az eddig megszerzett kiváltságok védelme, de mindebben egyszersmind kompromisszumra is törekedve a rendi társadalom többi csoportjával. Feltételezésem szerint a Győr vármegyében lakó nemesség és az őket képviselő vármegye, továbbá az egykori földesúr, a győri káptalan, a győri püspökség és a Győr városában lakó-birtokló nemesség sérelmei és törekvései a diétán kiválthattak egy rövid távú „politikai földrengés”-t, de talán hosszabb időtartamban is érvényes megállapításokat is szolgáltathatnak a városok diétai szerepéhez.

Előzmények: jogi keretek, a törvényi szabályozás ismertetése

Előljáróban meg kell jegyeznem, hogy a szabad királyi városi kiváltságához több jogi feltétel volt szükséges a kora újkori Magyarországon. Most csak a legfontosabbakat emelem ki és teszek néhány, a városok országgyűlési vitájához kapcsolódó megjegyzést:

1. A legfontosabb a királyi támogatás megszerzése volt, vagyis az adott mezővárosnak privilégium levelet kellett az uralkodótól kapnia. Győr esetében tudjuk, hogy a város kiváltságolását és harcát a földesúrával szemben Mária Terézia személyesen támogatta.¹⁴ Az uralkodó tetszése szerint adhatott mentességet törvények alól, ám ezek minden esetben csak „mások sérelme nélkül” (ún. *salvo jure alieno*) záradék hozzáfűzésével érvényesülhettek.¹⁵ Az érdeksérelmet szenvedő volt földesurak a diéta végén ebbe a záradékba kapaszkodva próbálták meg Győr és a többi város privilégiumának becikkelyezését megakadályozni.
2. A földesúr hozzájárulására is szükség volt. Az 1649. évi 45. törvénycikk biztosította a földesurakat arról, hogy minden olyan kiváltság, melyet a földesúr tudta és bejegyezése nélkül nyertek, érvénytelen.¹⁶ Nem volt mindegy, hogy ki az adott helység földesura. A kamarai mezővárosok

13 A diszkurzív politikatudomány újabban a politikai cselekvés sokirányúságát hangsúlyozza: *Szabó*, 2016. 19–20. p.

14 *Csizmadia*, 1962. 43. p.

15 *Csizmadia*, 1962. 12. p.

16 *Csizmadia*, 1962. 43. p.

esetén, ahol az uralkodó volt a mezőváros földesura, ott ezt megszerezni viszonylag könnyen ment (pl. Zombor, Újvidék esetén), addig a legnehezebb helyzetben az egyházi földesúrral rendelkező települések voltak, mivel az egyházi birtokok elidegenítéséhez az egyházból szerinti előzetes pápai hozzájárulás volt szükséges. Klimó György pécsi püspöksége idején az 1770-es években ezért húzódott évekig a káptalan és a püspök kezén lévő Pécs szabad királyi várossá nyilvánítása. Végül ez csak 1780-ban következett be. Győr városa először 1715-ben hozta föl az országgyűlésen követelését, de a földesúr, vagyis a püspökség és a káptalan ellenkezése miatt az uralkodónál sem talált támogatásra.¹⁷ Törekvései nyomtatékosítására nagyjából 1730-tól sorozatosan tagadta meg a földesúr felé szolgáltatásait. (Ezek teljesítésére, a győri káptalan követelésére hozták meg az 1741. évi 35. törvénycíkket).¹⁸

3. A megváltási összeg felajánlása. A Mária Terézia várospolitikájával foglalkozó Kállay István mutatta ki, hogy az uralkodó nem elsősorban politikai, hanem pénzügyi megfontolásból kezdeményezte a szabad királyi városok számának növelését. Az osztrák örökösödési háború során a bécsi udvar nehéz anyagi helyzetbe került, súlyosan eladósodott. Nem a rendi struktúra felborítása vagy a rendek sakkban tartása volt a fő célja tehát, hanem az, hogy az országgyűlési hozzájárulás nélkül is befolyó jövedelmeit növelje (pl. a megváltási összegek, a városokra kivetett kényszerkölcsönök, a census regius felújítása révén).¹⁹ A megváltás rövid távon a városok eladósodásához vezetett, ám hosszú távon a kiváltsággal járó királyi kisebb haszonvételek (malom-, és mészárszéktartási, bormérési, sörfőzési, téglaegetési jogok, helyi vámok, révdíj stb.) általában jó befektetésnek bizonyultak.²⁰ Az 1740-es évek város kiváltságolási hulláma 1743-ban Győr privilégiumainak kiadásával kezdődött, majd ezt követte 1745-ben Komárom, 1747-ben Újvidék és Zombor kiváltságlevelének kiadása. Győr 1743-ban 17 000 forintot fizetett volt földesurának a megváltásért, de az ennek eléréseért folytatott küzdelmek még további 5000 forintot

17 Lovas–Csizmadia, 1940.

18 A győri káptalan 1742. évi emlékiratát közli: Lovas–Csizmadia, 1940. 113–115. p.

19 Kállay, 1963. 1071. p.; Kállay, 1965. 97–100.

20 A kiváltságolt városoknak átadott királyi kisebb haszonvételekről: Csizmadia, 1941. 286. p.

emésztettek fel.²¹ Mint később látni fogjuk, a szórás igen nagy az egyes városok megváltási összegei és az ezzel járó adósságok összege között.

4. Az országgyűlési törvénybe iktatása volt a legutolsó fázisa a város kiváltságolásának, amelynek eredményeképpen a város ülőhelyet és szavazati jogot nyert a diétán. Az 1514. évi 3. törvénycikk határozta meg a szabad királyi városok körét (tárnoki és személynöki városok csoportja). Erre törvényre hivatkozva az 1608. évi koronázás előtti 6. cikkely tovább szűkítette a királyi városok körét, de a további szabad királyi városi kiváltságok kiadását a magyar tanács hozzájárulásához kötötte. A XVII. században számos város kapott a királytól privilégiumot, ami kiváltotta a nemesi rendek félelmét, hogy kiváltságaikat veszély fenyegeti. Az 1687. évi diétán Szatmárnémeti követének jelenléte okozott botrányt az alsótáblán, amely város privilégiumait nem hagyta jóvá (erre 1715-ben kerül csak sor).²² Szatmárnémeti ügye szülte a XVIII. század folyamán az oly sokat hivatkozott és könnyen félreértelmezhető 1687. évi 17. törvénycikket. Ebben a rendek meghatározták, hogy a jövőben a szabad királyi városok számát ne szaporítsák. Az a kitétel újabb kibúvókra és ellentétekre adott okot, hogy csak nagy érdemek és közhasznosság alapján, törvény útján lehet szabad királyi várost felszabadítani.²³ (Így például 1751-ben a győri káptalan és ellenfele, a város is ugyanúgy hivatkozhatott ugyanarra a törvénycikkre, csak azt a két szembenálló fél másképpen magyarázta). Az 1708–1715. évi diéta számos városnak adta vissza régi jogon privilégiumát (Buda, Pest, Esztergom, Székesfehérvár, Szeged) vagy gazdasági súlyánál fogva ismerte el a királyi adományt (pl. Debrecen, Szatmárnémeti) esetén.²⁴

A diétai viták főbb érveinek, eseményeinek ismertetése

A négy szabad királyi város vitáját Győr vármegye sérelmének június 28-i alsótáblai felolvasása nyitotta meg, majd a konfliktus a négy város kérelmének alsótáblai ismertetésével csúcsondott ki július 10-én, amelyben a városok becikke-

21 *Csizmadia*, 1940. 4–5. p.

22 *Pál*, 2006. 204. p.

23 *Csizmadia*, 1962. 67. p.

24 *H. Németh*, 2013. 148–149. p.

lyezésüket kérték a diétától. Az előbbi ülés alkalmával a győri káptalan követe, Kovács László kanonok támogatásáról biztosította a vármegyét a Győr város által elkövetett kihágásokkal szemben és indítványozta, hogy a sérelmet közösen adják be, mivel az „egyesült erővel erősebb lesz” — mondotta. Az ellenzék vezéreinek, Okolicsányi Jánosnak, Csuzy Gáspárnak és Bohus Jánosnak a vármegye nemeségét és az itteni klérus kérelmét támogató felszólalása már ekkor előrevetítette, hogy a kérdés nem marad meg a partikuláris sérelem szintjén, hanem országos jelentőségűvé válva egyesíti a rendiséget a rendi kiváltságvédelem érdekében.²⁵ Okolicsányi szerepvállalása annál meglepőbb, mert az előző, 1741. évi diétán még a nemesi felkelés kiállításakor a klérustól a rendek által kért plusz tehervállást (az egyházi tized tizedének beszolgáltatását) követelve ütközött össze a győri káptalan akkori követével, Károlyi Lőrincsel.²⁶ Az ügy — a személynök ügyrendi jellegű felhívására — ekkor még lekerült a diéta napirendjéről.

A július 10-i vita során a városok kiváltságainak törvénybe iktatását ellenzők hivatkoztak a már említett 1687. évi törvénycikkre, mi szerint a városok számát nem szabad növelni. Ezen túl felvetették azt, hogy a városok — a privilégiumokban foglaltak szerint — mentességet kapnának az előfogat és a vectura-teljesítése alól, amely ezután a szomszédos vármegyéhez tartozó községeket terhelné.²⁷ Voltak, akik azzal érveltek, hogy a diétákon a negyedik rend szavazatainak száma már oly annyira megsokasodott, hogy szinte a vármegyékét is eléri.²⁸ (Ez ténylegesen így is volt: 1751-ben 43 vármegye mellett 44 szabad királyi város küldött a diétára követeket, ám a szavazás említett módja ekkor már nem veszélyeztette a vármegyei követek dominanciáját a tárgyalásokon).²⁹ Sőt, ami ennél súlyosabb politikai érv becikkelyezésük ellen, hogy a kormányzattal szemben nem fog-

25 OK 700.470. 75. p. Okolicsányi a nemesek korábbi jogainak teljes visszaállítását követelte.

26 BFL IV.1002.ff. 10. kötet. Országgyűlési napló (1741) 87. p. Az 1741. október 10-i ülésen a győri kanonok kérte a rendeket, hogy álljanak el az egyháziakra kivetendő újabb teher követelésétől, amire a győri követ éles megjegyzést tett a budai városi követek naplója szerint: „rossz példa, amelyben irgalmasságot kér”.

27 Török Sándor ironikus felhanggal a városok második érdemének mondta, hogy az itteni nemességet különböző módon nyomják el és saját javaikból, házaikból és telkeikből is kiüldözik őket. Erre: MNL OL N 114 13. kötet. Diariae diaetae Posoniensis MDCCLI. 1751. július 10. [oldalszámazás nélkül]

28 ÖStA, AVA FA Harrach Handschriften No.22. „Diarium diaetale anni 1751 pro Illustrissimi Domino Comite Domino Ernesto Guidone ab Harrach. Excelsi Imperialis Consilii consiliario de sacrarum caesararum Mattum camerario Domino Domino gratiosissimo. Diarium una cum actis Diaetae anni 1751mi Posony celebrata”. 62–64. p.

29 *Szijártó*, 2005. 445–446. p.

nak ellensúlyt képezni, mivel a kincstár, vagyis a Magyar Kamara a földesuruk. Ahogyan Okolicsányi János tömören megfogalmazta: „királyi jószágok könnyen hajtanak térdet”. Ennek kiküszöbölése érdekében külföldi példákra hivatkozva javasolta a városi szavazatok számának csökkentését. Ugyanő vetette fel, hogy a városok a nemesek városi ingatlanainak megadóztatásával megsértik a nemesség sarkalatos jogává vált „*ne onus publicum fundo quoquo modo inhaereat*”-elvet, amelyet az 1741. évi 8. törvénycikk biztosított.³⁰

Győr város becikkelyezése ellen ugyanekkor mind Győr vármegye, mind a győri káptalan tiltakozást nyújtott be, amely a rendek szerint (a fent említett törvénycikk okán) a földesúri joghatóság sérelmét jelenti, így Győrt nem lehet törvénybe iktatni. Hangsúlyozták továbbá, hogy a városok gazdálkodása katasztrofális, érdekemet a köz számára nem tudnak felmutatni és nagy adósságokat halmoztak fel.³¹ A vármegyei nemesség a városok által az utóbbi években felhalmozott adósságok számadataival próbált amellett érvelni, hogy a városi kiváltságok kiadása a kincstár számára teljes ráfizetés. A rendek Győr, Komárom és Újvidék adósságait egyenként 100 000–100 000 forintra, addig Zomborét 200 000 forintra becsülték.³² Egy másik naplószöveg-variáns Komárom vármegye sérelmére hivatkozva azt állítja, hogy Rév-Komárom város korábbi adósságai 40 000 forintot tettek ki, ám a szabad királyi városi privilégium költségei miatt adósságai ennek négyszeresét (160 000 forintot) is megközelítik.³³ Komárom vármegye követei egy naplószöveg szerint azt bizonygatták az ülésen, hogy a Duna téli befagyásakor katonaságnak kell arról gondoskodni, hogy — feltehetőleg a rossz megélhetés miatt — a városlakók ne szökjenek át a Dunántúlra.³⁴ Zombor várostörténeti monográfiája szerint a városnak csak a kiváltságok megváltása 150 000 forintjába került.³⁵ Bács vármegye sérelmi feliratában — az eladósodáson túl — rámutat

30 MNL OL N 114 13. kötet. *Diariae diaetae Posoniensis MDCCLI. 1751. július 10.* [oldalszámozás nélkül]

31 ÖStA, AVA FA Harrach Handschriften No.22. „*Diarium diaetale anni 1751 pro Illustrissimi Domino Comite Domino Ernesto Guidone ab Harrach. Excelsi Imperialis Consilii consiliario de sacrarum caesarum Mattum camerario Domino Domino gratiosissimo. Diarium una cum actis Diaetae anni 1751mi Posony celebrata*”. 62–64. p.

32 OK 700.470. 103–104. p.

33 GyKKMK MS 16. „*Diarium momentorum in Diaeta anni 1751...*” 1751. július 10-i ülés (oldalszámozás nélküli kötet). Ugyanerre utal pl. *Csizmadia*, 1941. 300. p.

34 MNL OL N 114 13. kötet. *Diariae diaetae Posoniensis MDCCLI. 1751. július 10.* [oldalszámozás nélkül]

35 *Muhi*, 1944. 113. p.

arra a tényre, hogy Zombor nem rendelkezik sem városias külsővel és lakói polgári mentalitással sem, mivel — az ott lakók volt határőrkatonák lévén — sokkal inkább szoktak az erőszakhoz, mint a békés vagyonszerzéshez.³⁶ Noha az egyes városokkal kapcsolatban nem volt módomból részletes kutatásokat folytatni, de anynyi megállapítható, hogy a fent idézett számok arányaiban nem tűnnek teljesen légből kapottnak: egy átlagos kora újkori város költségvetését a szabad királyi városi rang megszerzése nagyon megterhelte. A szakirodalomból ismert például, hogy Kőszegnek az 1649-ben törvénybe iktatott szabad királyi városi privilégiuma és annak elismertetése éves költségvetésének majdnem tízszeresébe került.³⁷

A győri nemesség és káptalan törekvéseit erősítette a váradi székeskáptalan július 12-én tárgyalt, Nagyvárad mezőváros polgársága ellen beadott panasz. A nagyváradiak a „királyi város”-i címre aspirálván sorozatosan sértették meg földesuruk, a káptalan és Forgách Pál püspök jogait és igyekeztek a földesúri jogok kisajátítására. (A nagyváradiaknak nem sikerült a szabad királyi városi cím megszerzése, városuk egyházi joghatóság alatt maradt).³⁸

A városok mellett felszólalók pedig többnyire pénzügyi érveket hoztak fel a becikkelyezés érdekében, nevezetesen, hogy a városok a megváltási díjjal jelentős összegeket hoznak a kincstárnak. A későbbi viták során is felmerült, hogy a városok inkább az ország díszei és elősegítik a kereskedelem és a kézműipar fejlődését.³⁹ Kárász Miklós „az ország fényének és díszé”-nek nevezte őket. A vectura és az előfogatok alól való mentesítést kérte, arra hivatkozva, hogy a városokban szinte csak kézművesek laknak és igásállataik nincsenek, így a fuvarozást

36 A szöveget idézi a vármegye sérelmi listája alapján: *Trencsény*, 1909. 216. p.; *Muhi*, 1944. 125. p.: „*e város — mely mind lakóira, mind épületeire és egyéb dolgaira nézve inkább egy faluval, mint kir. várossal hasonlítható össze, miért is a kir. városok formáját és jellegét századok múlva is alig fogja elérni — annyi adóssággal van terhelve, hogy azokból száz éven át sem fog kilábolni. Részint emez, részint amaz okból, mert hitelezői már zaklatják, lakosai titkon és apránként a környékre szökdösnek, némelyek pedig félelmükben vagyonukat titokban elszállítják, — és így a zomboriak maguk nyíltan tanúsítják, hogy a kegyelmes kir. kiváltsággal élhetni nem remélnek. A lakosság különben annyira ki van merülve anyagilag, hogy a város adó- és kölcsöntartozásait csak katonai végrehajtással lehet rajta megvenni. Ily viszonyok között, mivel a városnak semmi jövője nincs, szabadalma pedig csak a kincstárnak és a szomszédos községeknek van kárára, legyen azon az országgyűlés, hogy e város, mely eddig csak a vidéket rabló gonosztevők fészke és menedékhelye volt, a szabad királyi városok sorába be ne cikkelyeztessék.*”

37 *Bariska*, 2000. 101. p.

38 OK 700.468. 433. p.

39 OK 700.470. 137–138. p.

sem tudják elvégezni.⁴⁰ A naplók tanúbizonysága szerint „a nagyobb városok” védelmükbe vették a négy új várost és a személynök javaslatát támogatták, hogy az ügyben küldjenek ki egy bizottságot egy javaslat kidolgozására, hogy mely városokat és milyen feltételekkel lehet majd törvénybe iktatni, illetve a városok által szedett eltörlendő taksák számbavételére. Elhatározták, hogy deputációt küldenek ki ebben az ügyben, ám a többség mereven elzárkózott az eliberációtól.⁴¹ Egy másik, Kovachich Márton György gyűjteményében fennmaradt napló szerencsére megnevezi azt a két városi követet, akik kiálltak az új városok érdekében (Kárász Miklós, szegedi és Szvetics József kőszegi követ).⁴²

Végül lássuk az érintett felek konkrét sérelmeit a fennmaradt utasítások és sérelmi listák alapján! Győr vármegye követei, Biró János alispán és Török Sándor jegyző követutastításában a győri nemesség város elleni sérelmeinek lajstromát hozta az országgyűlésre. Ebből csak néhányat említek: a város nem szedhet vámot, ez a káptalan és a püspök joga. Sérelmezték, hogy a győri nemesség házait főként az 1728–1729. évi diéta óta súlyos adókkal és követelésekkel terhelik meg: nem csak a hadiadót, hanem házadót, a városi háziadót az ún. gabella-t, sőt a jelen diéta alatt még az országgyűlési taksát is beszédtek tőlük.⁴³ (A városi nemesek teherviselésének rendezése ügyében ugyan négy évvel korábban kiszállt egy helytartónácsi bizottság, de a nemesség részéről — mivel ennek döntése a városi tanácsnak kedvezett — nem ért véget a panaszáradat).⁴⁴ Továbbá a győri városlakó nemesség bormérési jogát a magisztrátus korlátozza, sőt erre külön taksát vet ki, noha az év két hónapjában ez a nemességet illetné meg. Ez annál inkább szembeűnő, mert a káptalan földesurasága alatt a nemesség egész évben szabadon mérhette borát.⁴⁵ A nemességnek továbbra is engedjék meg saját használatra téglá behozatalát és ne

40 MNL OL N 114 Diariae diatae Posoniensis MDCCLI. 13. kötet. [oldalszámozás nélkül] 1751. július 10.

41 OK 700.462. 86. p.; OK 700.470. 137–138. p.

42 MNL OL N 114 Diariae diatae Posoniensis MDCCLI. 13. kötet. 1751. július 10. [oldalszámozás nélkül]

43 MNL GYMSL GyL IV.A.1.c. 1751. év. No. 73. Instructio et alii acta particularia Diaeta anni 1751. (Győr, 1751. március 30.)

44 1747-ben szállt ki egy királyi bizottság az ügyben, amely az 1715. évi 77. törvénycikk értelmében a nemesek városi házai és telkei utáni előírta az arányos teherviselést, továbbá megszabta, hogy az adóösszeírásnál a helyi nemesség képviselői is jelen legyenek. A bizottsági döntés a városi tanácsnak kedvezett, de nem juttatta nyugvópontra a kérdést: GyVL IV.1001.a A bizottság ítéletlevele. H.n., 1747. február 18.

45 OK 700.470. 74–75. p.

kötelezze a város őket a kincstári téglaegető igénybe vételére. A város az elszállásolni kívánt katonaságot és tiszteket a kiváltságosok házaiba szállásolja be és nem engedi — más helységek példájára — a teher pénzbeli megváltását. Még a nemesek külvárosi házait és kertjeit is kiutalja a város az átvonulóban lévő katonaság számára. Kérték továbbá a városi tanács pallosjogának demonstrálására a város főterén a Mária-oszlop mellett felállított pellengér eltávolítását, amely nemcsak a közerkölcöket és a katolikus vallást sérti, hanem a vármegye és a káptalan, mint földesúr joghatóságát is semmibe veszi.⁴⁶

Komárom vármegye utasítása ezen túl utalt arra is, hogy a vármegye székvárosában lakó nemeseket a tanács a lakosi jog elnyerésének feltételeként hűségessé tételére kötelezi. Ehhez hasonlóan az iparúzó nemeseket is bekényszerítik a városi céhekbe, ahol a nemesek előjogait a céhtársaik megsértik. Sőt, a nemesek saját szükségleteikre a városba behozott áru után fogyasztási adót (accisa) vet ki. Foglalkozott az instrukció azzal is, hogy a város sorozatosan megtagadta a rá eső vectura és forspont (fuvar és előfogat) teljesítését a vármegyei adminisztráció felhívása ellenére, amivel többletterhet rótt a vármegye területén élő jobbágynépességre. Utasította követeit, hogyha nem is tudnák megakadályozni a rév-komáromi privilégiumok becikkelyezését, akkor is a Helytartótanács, illetve országgyűlési végzés meghozatala révén kötelezni kell várost a korábbi szolgáltatások további teljesítésére.⁴⁷

A győri káptalani követek (Stehenics János, Kovács László) utasítása egyelőre nem került elő, de a később benyújtott tiltakozó feliratukból a város elleni érveik rekonstruálhatók. Legfontosabb jogi érvük (a fent említett törvények idézésén túl) az, hogy egyházi birtokot elidegeníteni nem lehet, csak pápai engedéllyel. Ezen túl sérelmezte, hogy a város nem teljesítette a földesúrával korábban kötött szerződést, amelyre a legutóbbi diétán már törvény is kötelezte (1741. évi

46 MNL GYMSL GyL IV.A.1.c. 1751. év. No. 73. Instructio et alii acta particularia Diaeta anni 1751. (Győr, 1751. március 30.) és MNL GYMSL GyL IV.A.1.d. 27. kötet. Acta diaetalia anni 1751 cum succinto Diario sessionatim deducto per periilustres ac generosos dominos... A vármegye követei a dunántúli kerület sérelemösszeállító bizottságának június 28-i ülésén felvették a követutastításukból a győri nemesség legfontosabb sérelmeit a kerület gravamenjei közé.

47 MNL OL P 1928 1. tétel. Komárom vármegye országgyűlési követutastítása (tévesen az 1764–65. évi diéta utastításaként lett besorolva). 6. pont és OK 700 468. Diarium generalis inclytii regni Hungariae. 359. p. Komárom vármegye követeinek határozatáról szóló bejegyzés (1751. június 27.)

35. törvénycikk).⁴⁸ A káptalani követek diétai szereplése alig ismert, de a nagy felzúdulást kiváltó júniusi adóvitákban — mint általában ekkor a klérus egésze — a kormánypárthoz csatlakoztak. A kormányzat által javasolt hadiadó-emelés támogatói között — egy küldőjüknek írt jelentés tanúsága szerint — megtaláljuk a győri káptalan követeit is, akik valószínűleg a városok ügyében reméltek az udvar részéről viszonzást szolgálataikért cserébe.⁴⁹

A városi követek utasítása eredetiben nem ismert, de későbbi kivonatban fennmaradt. A város követeinek a törvénybe iktatás kiharcolásán túl (6. pont) azt az utasítást adta, hogy kérjenek egy saját városi tégláégető kemence létesítésére engedélyt (7. pont), hivatkozzanak a nemesek megadóztatása és a bormérés ügyében az előző években kiküldött királyi vegyes bizottságok Győrré nézve kedvező döntéseire (8. pont). A pellengér védelmében hangsúlyozzák, hogy ez nem irányul Szűz Mária tisztelete ellen, sőt az Udvari Haditanács engedélyével történt.⁵⁰ A főtéren felállított pellengér mögött sem kell katolikus-ellenes akciót látnunk, hanem inkább a városi pallosjog demonstrálását. Sőt, Esztergom városa sérelmi listájában — „más városok példájára” — Szűz Mária tiszteletének előmozdítására intette a diétára küldött követeit.⁵¹ Az instrukcióba nem került bele, de a város követei útján a kancellárián tárgyalt a két püspöki földesúri joghatóság alatt maradt település, Győr-Sziget és Révfülöp Győrrel való egyesítéséről, de a püspök ellenállása miatt kísérletük kudarcot vallott.⁵²

48 Az augusztus 24-i vita kapcsán benyújtott tiltakozás tartalma: MNL VAML IV.1.c. 33. kötet. Diarium generalis... Augusztus 24. 58. ülés. A tiltakozás tartalmára: *Szűz Mária*, 2005. 170. p.

49 GyEL Győri székeskáptalan magánlevéltára, Th. XLII. 5416. Kovács László levele. Pozsony, 1751. június 15. A győri káptalan követei említik még a velük együtt szónokló, hangadó káptalani követeiket: Galgóczy János esztergomi, a két egri és az egyik kalocsai káptalani követet.

50 *Sefcsik*, 1943. 30–31. p. A pellengér katonai parancsnok által történt engedélyezésére: GyVL IV.1001.a Győr, 1750. február 3. Felterjesztés ismeretlenhez a pellengér ügyében. Győrött a kiváltságlevél kiköti, hogy a tégláégető maradjon a kincstáré: *Csizmadia*, 1941. 288. p.

51 Az 1751. április 7-i sérelmi lista kivonatát közli: *Tóth*, 2014. 113–114. p.

52 *Sefcsik*, 1943. 33–34.

**„Közel van a veszedelem napja és az idők sietve elérkeznek”⁵³
— Az augusztus 24–26. közötti viták**

A kormányzat azonban nem hagyta annyiban a dolgot és a diéta végén újra felhozta az ügyet, de nem a rendeknek adott szabályos leirat formájában — felrúgva a tractatus diaetalist —, hanem a törvénycikkek megszerkesztésekor tett erre javaslatot az alnádor útján.⁵⁴ Augusztus 24-én — a nádor is sürgette, hiszen Mária Terézia két napon múlva tervezett visszautazni Bécsbe — került újra terítékre az ügy.⁵⁵

Az általam fellelt naplók és a szakirodalom alapján erről a napról legalább három forgatókönyv körvonalazható. Horváth Mihály és Csizmadia Andor műve szerint az alnádor szavazásra bocsátotta az új szabad királyi városok becikkelyezésének kérdését, ami nagy visszatetszést szült a rendek körében. Ezt a Királyi Tábla tagjai és a városi követek közfelkiáltással elfogadták, ám a vármegyei követek közül többen — tiltakozásuk jeléül — el is hagyták a diéta üléstermét. Mások küldöttséget kívántak meneszteni Mária Teréziához, hogy halassza el utazását néhány napig. Felvetették, hogy ha ez nem is lehetséges, tegyék át a négy szabad királyi város ügyének tárgyalását a következő diétára.⁵⁶ Marczali Henrik — mellőzve a konkrét dátum és forrás megjelölését — még arról is tud, hogy Győr városnak az ülésen jelenlévő követét (mint tudható valójában ketten voltak) „szégyenszemre eltávolították” a teremből.⁵⁷ Más naplók alapján Szijártó M. István elmondja, hogy a rendek egy, a nádor levelét ismertető vegyes ülést követően ültek össze az alsótáblán és az alnádor ott hívta fel a városokkal kapcsolatos törvénycikk megszerkesztésére őket.⁵⁸

53 Az 1751. évi országgyűlés egyik pasquillusa fenyegeti meg az utolsó ítéletre utalva ezekkel a Bibilából parafrázált szavakkal a városok követeit. Lelőhelye: MNL OL N 114 13. kötet. *Diaria diaetae Posenisensis anni MDCCLI Volumen II.* [oldalszámozás nélkül] 4^{umb}. *Contra varios ec Psalmis.*

54 Noha a győri káptalan követe, Kovács László azt jelentette a küldőjének, hogy az ezekkel kapcsolatos sérelmeket a jogügyi bizottság tárgyalja, az adó porták szerinti felosztását követően Mária Terézia a városok ügyét fel fogja vétetni a diéta napirendjére: GyEL Győri székeskáptalan magánlevéltára, Th. XLII. 5417. Kovács László levele. Pozsony, 1751. július 30.

55 *Szijártó*, 2005. 169. p.

56 *Horváth*, 1873. 308. p.; *Csizmadia*, 1940. 7–8. p.; *Csizmadia*, 1941. 300. p.

57 *Marczali*, 1898. 284. p.

58 *Szijártó*, 2005. 169. p. Itt nem a városokról, hanem a katonai szabályzat (regulamentum militaris) szabályozásának kérdéseiről volt szó: OK 700. 470. 137. p.

Az eddig leírt történések után veszi fel a nap eseményeinek fonalát a győri városi követeknek a győri Kisfaludy Károly Megyei Könyvtárban található — Farakas Márton kancellista által összeállított — naplója, ami az alnádor előterjesztését követően elhangzott beszédeket ismerteti.⁵⁹ A káptalan a törvényjavaslat ellen követe, Kovács László kanonok révén protestációt nyújtott be (ismét) a diétához arra hivatkozva, hogy a város a vele kötött, törvény által is megerősített szerződésben foglaltaknak nem tett eleget, így ez a káptalan sem kötelezheti.⁶⁰ Trstyánszky János alnádor erre azzal replikázott, hogy a törvénybe iktatást nem gátolhatja meg a szerződés teljesítetlensége, mivel ez nem a tárgyra tartozik. Okolicsányi János, az ellenzék egyik vezére ezután amellet érvelt, hogy a káptalan ellentmondásának kiküszöbölése előtt nem lehet helyet adni — csak a káptalan jogainak sérelme árán — a királynő által követelt becikkelyezésnek. Jeszenák János, a kormányzat mellett kardoskodó távollévők követeinek egyike a királyi tekintély csorbulását látja abban, hogyha a magánérdeket helyezik a királyi akarat elé. A törvényhozásnak csak a korábban kiadott királyi oklevél elismerése a feladata — vallja felszólalásában. A győri alispán, Török Sándor ezután a nádori ítélmesternek hozott fel érveket Győr szabad királyi városi jogának becikkelyezése ellen, amivel a „a nyilvánosan felolvasandókat [feltehetően előterjesztéseket — N. J. megjegyzése] tönkretette”. A káptalan jogainak védelmében kért szót Trstyánszky János, a jezsuita rendtartomány országgyűlési követe, aki azt bizonygatta, hogy világiaknak egyházi vagyont birtokolni nem szabad a kánonjog alapján, egyházi birtokot pápai jóváhagyás nélkül nem lehet elidegeníteni. Brunszvik Antal országbírói ítélmester pedig megerősítette, hogy a becikkelyezést lehetetlen akadályozni, hacsak nem olyannyira megnövekszik a városok száma, hogy az országgyűlésen megjelenők számát a diétának korlátoznia kell. Bohus János erre felhívta a figyelmet az 1608. évi I. tc. értelmében a káptalan jogainak sérelmére, melynek alapján törvénybe iktatni nem lehetne a privilégiumot. Török Sándor győri követ ezután azt hangsúlyozta, hogy a nemeseket érő „vexák” (adók és szolgáltatások) miatt a város érdemtelen az országgyűlési megerősítésre. Darvas József, nógrádi követ és főjegyző –korábbi ellenzéki felszólalásai ellenére– a kormányzati becikkelyezés elfogadása mellett tört lándzsát, mondván, hogy a földesúr sem követelheti vissza a már nemességet szerzett jobbágyát, amiképpen a káptalan sem szállhat szembe a már királyi kiváltságlevellet nyert várossal. A vita végén a rendek az alnádor

59 GyKMK MS 16. „Diarium momentorum in Diaeta anni 1751...” 1751. augusztus 24-i ülés.

60 Ebben összefoglalta a saját és a vármegyei követek által felhozott érveket a becikkelyezés ellen. Ennek tartalma: MNLVAML IV.1.c. 33. kötet. Diarium generalis 1751, augusztus 24-i ülés.

által készített törvénytervezet kapcsán kitértek Rév-Komárom helyzetére. Ekkor Komárom vármegye főjegyzője, Tajnay Károly bejelentette, hogy a vármegye nemessége nem támadja meg Komárom város becikkelyezését, mert a királyi tulajdonban lévő város már a diploma kiadása után kelt megváltási szerződését a Helytartótanács is jóváhagyta, és a várossal az előfogatok és a fuvar-adási kötelezettsége ügyében megegyezett.⁶¹

Az előbbi, Farkas Márton-féle naplótól a felhozott események sorrendjében és tartalmilag is nagyban eltér a kancelláriai levéltár anyagában fennmaradt egyik napló.⁶² A kettő eleje megegyezik: az alnádor előterjesztését és Kovács kanonok tiltakozását ez a diárium is tartalmazza, de ezután mintha a vegyes ülésen történt, regulamentum-mal kapcsolatos nádori üzenet ismertetésével keveredne a tudósítás. A kanonok után Török Sándor győri követ felszólalását iktatja be a napló összeállítója, akit a rendek a Győr városa elleni sérelmi pontok felolvasására kértek fel. Erre a rendek azzal reagáltak, hogy Győr becikkelyezése maradjon ki a törvénycikkekből. Ezt követően a nádori ítélmesternek a nádor és az uralkodónó közti, regulamentummal kapcsolatos tárgyalásról szóló rövid referátuma hangzott el a szöveg szerint. Ennek befejeztével viszont újra belekezdtek a városok becikkelyezéséről szóló tárgyalásokba, ám a rendek azt követelték, hogy ezt halasszák el a következő diétáig.⁶³ A főrendek véleményét is a nádori ítélmester tolmácsolásából ismerjük: a magánérdekek a királynő tettét nem írhatják felül, és a rendek nem akadályozhatják meg a négy város szabad királyi városi rangjának törvénybe iktatását. Az ülés végén az alnádor — hivatkozva a főrendekre — felkérte a rendeket, hogy kezdjenek hozzá a törvénycikk megszerkesztéséhez, tekintettel a királynő augusztus 26-ra tervezett elutazására és a diéta befejezésére. A rendek az idő rövidegére hivatkozva lehetetlennek tartották a városokkal kapcsolatos cikely újratárgyalását, és lehetségesnek vélték ennek a következő országgyűlésre való halasztását.⁶⁴

A városok rendi elismertetésének szabályozása, illetve szavazataik számának limitálása az augusztus 25-i ülésen merült fel a javaslatok között. (Noha július 10-én Prónay Gábor szájából már elhangzott egy ajánlat a városok

61 GyKKMK MS 16. „Diarium momentorum in Diaeta anni 1751” 1751. augusztus 24-i ülés. Ugyanerre: MNL OL N 114 14. kötet. *Diaria diaetae Posonensis anni MDCCLI Volumen I.* 300. p.

62 MNL OL A 95 I. 20. kötet. [oldalszám nélkül] 1751. augusztus 24-i ülés.

63 Vö. *Szijártó*, 2005. 170–171. p.

64 MNL OLA 95 I. 20. kötet. [oldalszám nélkül] 1751. augusztus 24-i ülés.

országrendiségének kompromisszumos rendezésére).⁶⁵ A rendek egy része arra hajlott, hogy a — forspont és a vectura szolgáltatások fenntartása mellett — az új városoknak, Komáromnak, Újvidéknek, Zombornak csak ülőhelyet, de szavazati jogot nem kell adni. Győr kiváltságát a káptalan ellentmondása (vagyis az 1608. évi 1. törvény) miatt nem lehet törvénybe iktatni. A megyei követek szerint méltatlan az, hogy egy város követei bár küldőiket, mint egyetlen nemest képviselik, szavazataik értéke mégis megegyezik a megyékéivel, amelyek pedig az összes megyebeli nemest képviselik a diétán. A rendek egy része szerint csak a régi városok élvezzenek szavazati jogot, de azok is csak városonként egy követet delegálhassanak az országgyűlésre. Említés történt arra is, hogy a városok szavazatainak számát csökkentsék.⁶⁶ A naplók halványan utalnak arra a másik követelésre, amely a következő diéta Pest megyei követutasításában is visszacsend, miszerint a városokat osszák négy kerületre, és kerületenként rendelkezzenek egy-egy szavazattal, még ha részvételi jogukat mind megtarthatnák is.⁶⁷ A vita hevében végül a rendek mindegyik város (még Győr) becikkelyezésébe is belegyeztek, noha szavazati jog nélkül és az említett szolgáltatások megtartásával.⁶⁸ A főrendek ebbe a felemás megoldásba állítólag nem nyugodtak bele és visszaüzenték az alsótáblának: „ez olyan lenne, mint a harang nyelv nélkül.”⁶⁹ Mutatja a hangulat elmérgesedését és az ügy fontosságát, hogy a főrendek a város ellen a harcos kedélyű veszprémi püspököt, padányi Bíró Mártont választották meg szószólójuknak.⁷⁰ Győr esetében a püspök, a káptalan és a győri nemesség jogait fenntartó záradékot (ún. *salvatela, salvo jure alieno*-formula) próbálták a rendek a törvénybe becsempészni, amelyre hivatkozva az érdekeltek

65 MNL OL N 114 Diariae diaetae Posoniensis MDCCLI. 13. kötet. 1751. július 10. Prónay azzal érvelt, hogy a királynő által adományozott és a vármegyegyűléseken kihirdetett városi kiváltságokat a diéta már nem vonhatja vissza, ám a jövőre nézve a rendek szabályozhatják a kérdést. E szerint: 1. Hozzanak törvényt, hogy várost az uralkodó az országgyűlés hozzájárulása nélkül nem szabadíthat fel. 2. A kihágások elkerülése érdekében szabályozzák a városok joghatóságát. 3. A városok szavazati jogáról általános érvénnyel határozzanak a rendek.

66 OK 700.470. 137–138. p.

67 Kiss–Nagy–Kapitány, 2015. 69. p.

68 MNL OL N 114 14. kötet. Diaria diaetae Posonensis anni MDCCLI Volumen I. 311–314. p.

69 Idézi *Szijártó*, 2005. 171. p.

70 OK 700.470. 141. p.

megnehezítették volna a jövőben a számukra kedvezőtlen törvény végrehajtását.⁷¹ Elősegíthette a kormányzat szándékainak érvényesítését a városok kérdésében a precedens-értékű alsótáblai határozat az ülés végén, miszerint a korábbi Határ-őrvidékhez tartozó, három alsó-szlavóniai vármegyét (Verőce, Szerém, Pozsega) országgyűlési ülőhellyel és szavazati joggal kebelezzék be az országba. A rendek döntésére válaszul a főrendek válaszképpen kifejezték ragaszkodásukat, hogy a vármegyék mintájára — annál is inkább, mert az uralkodó regálist (királyi meghívót) is küldött számukra — törvénybe kell iktatni a négy várost ülőhellyel és szavazati joggal.⁷² A tárgyalások hangnemére mutat rá az egy másik napló, amelyik „gyűlölködő és zavaros ülés”-nek nevezi a 25-it.⁷³

Annál inkább az volt a másnapi, augusztus 26-i ülés. A reggel hatkor kezdődött ülésen először kérvényeket olvastak fel. Ezek között felbukkant egy, Szombathely mezővárosa által Zichy Ferenc győri püspök ellen, régi kiváltságainak sorozatos megsértése miatt indított instancia. A panaszt végül — Kovács László győri kanonok ellentmondására és tanácsára — a vármegyei törvényszék elé utalták vissza a rendek.⁷⁴ Talán nem véletlen a sérelem napirendre vételének időzítése: ezzel próbált az ülésen elnöklő személynök nyomást gyakorolni a győri klérusra az ennél jóval fajsúlyosabb Győr ügyében.⁷⁵ Ismét vitára került sor az új városi kiváltságok ügyében, amelynek során négy álláspont alakult ki. A két szélsőséges vélemény az új városok feltétel nélküli becikkelyezése és a törvénycikkbe iktatásnak való teljes ellentmondás mellett volt. Köztes álláspontot foglaltak el azok, akik a Rusztot szabad királyi várossá emelő 1681. évi 60. törvénycikket tekintették irányadónak az új városok becikkelyezése kapcsán, amely csak ülőhelyet adott a város követeinek, de szavazati jogot nem. Végül voltak olyanok, akik Győr város becikkelyezésékor törvénybe tétették volna a püspökség, a káptalan és a nemesség jogait fenntartó *salvatela*-formulát (*salvis juribus episcopi, capituli et nobilitatis*). Végül ez utóbbi álláspont győzedelmeskedett.⁷⁶ Az ülést déltájban

71 A *salvatela*-formula nélküli becikkelyezésre hívja fel a káptalan figyelmét az egyik követ: GYEL, Győri székeskáptalan magánlevéltára, Th. XLII. 5376. Pozsony, 1751. augusztus 27. Stehénics János jelentése a győri káptalannak.

72 MNL OL A 95 I. 20. kötet. [oldalszám nélkül] 1751. augusztus 25-i ülés.

73 OK 700.470. 141. p.

74 OK 700.467. 448. p.

75 MNL OL A 95 I. 20. kötet. [oldalszám nélkül] 1751. augusztus 25-i ülés. A sérelmi irat és az ennek intézésével kapcsolatos iratok: MNL OL N 54 Diaeta anni 1751. 2. cs., Lad T., Fasc. KKK., No. 73. Szombathelyi instanciája az országgyűléshez.

76 OK 700.467. 450–451. p.

a személynök hirtelen feloszlatta és a törvénycikkek megszerkesztésére kiküldött deputáció tagjaival eltávozott a Magyar Királyi Udvari Kancellária szállására. Erre az egyik napló szerint nagy lett a morgolódás a rendek között, akik először az előző diétai ülések során megvitatott törvénycikkek lediktálását és a deputátusoknak való átadását kérték, azért, hogy a törvényszerkesztés során ezekre támaszkodhassanak.⁷⁷ Valószínűleg ez a kitétel a rendek azon állandó félelmére utal, hogy a kancellária a törvények szövegét eltorzítja, esetleg új cikkelyeket told be a rendek számára hátrányos módon.

Délután 4-kor folytatódtak tovább a tárgyalások a törvényszerkesztési munkálatokról szóló jelentéssel, amikor is ismét előkerült a négy vitatott város ügye. Az ebben az ügyben kiküldött bizottság (többek között a főnemesek, Esterházy Imre nyitrai püspök, id. Batthyány Ádám és rendi ellenzék vezérei, Csuzy Gáspár, Okolicsányi János, Bohus János, Bossányi Ferenc) tagjai jelentésükben arról adtak hírt, hogy a törvények megszerkesztése során az azt irányító Nádasdy Lipót kancellár ragaszkodott Győr feltétel nélküli becikkelyezéséhez.⁷⁸ A rendek ekkor már válaszukban nem elsősorban a törvénybe iktatás ténye ellen tiltakoztak, mint eddig, hanem a diétai tárgyalások (*tractatus diaetalis*) szokásának és szabadságának csorbítása miatt emelték fel a szavukat.⁷⁹ Amikor a nádori ítélőmester az ülésen felolvasta a kancellár rendekhez intézett négy pontját, akkor állítólag többen azt kiabálták, hogy a városok követei menjenek ki a tanácskozásról.⁸⁰ Egy másik napló közlése alapján feltételezhető, hogy csak az érintett, újonnan becikkelyezendő városok követeire vonatkozhatott a felszólítás.⁸¹ Az újabb parázs vita közepette a késő estébe nyúló ülés végén a felsőtábla kiküldött prominensei (Barkóczy Ferenc egri püspök, Esterházy Ferenc tárnokmester, Grassalkovich Antal kamaraelnök) nyomására és rábeszélésére, a királynő abszolút akaratára és személyes kívánságára hivatkozva határozták el a rendek a feltétel nélküli be-

77 OK 700.467. 1751. 451. p.

78 OK 700.470. 141. p.

79 OK 700.468. 553. p. A Zemplén megyei követei naplójából az is tudható, hogy a keletkezett „hatalmas zajongást” az váltotta ki, hogy Győr város követei elkezdtek elfoglalni helyüket az alsótáblán. A rendek erre állítólag a távollévők követeivel együtt kiharcolták őket a tereméből. A forrás lelőhelye: MNL BAZMLSL IV.2001.m. 6. kötet. Diarium Diaetae anni 1751. pro Archivo Comitatus Zempleniensis. 155.

80 Valószínűleg ez a naplórészlet lehetett Marczali Henrik fent már említett közlésének forrása: OK 700.467. 452. p.; *Marczali*, 1898. 284. p.

81 Ezen napló szerint az alnádor próbálta meggyőzni a rendeket a feltétel nélküli becikkelyezésről: OK 700.468. 554. p.

cikkelyezést.⁸² A bizottságot vezető egri püspök az alattvalói hűségre apellálva az utolsó alkalomnak nevezte az ülést, hogy a körükben lévő uralkodóval tárgyalhassanak és kibékülhessenek. Hivatkozott Mária Terézia nádorhoz küldött levelére (Handbillet), amelyben az uralkodónó elkeseredését fejezte ki, amit a rendek magatartása váltott ki benne. A püspök kérte őket a városi törvény feltétel nélküli becikkelyezésére, amiért cserébe a nádor a győri püspökség, a káptalan és nemeség jogainak fenntartásáról tanúbizonyságot (testimonialis) ad majd ki nekik.⁸³

Az uralkodó abszolút akaratát kinyilvánító levél nyilvánosságra hozatala hozta meg fordulópontot a tárgyalásokban, vagyis a rendi ellenzék kapitulációját — Nógrád vármegye követeinek jelentése szerint. A rendek csodálkozva fogadták a kancellár már előbb említett követelését Győr privilégiumának feltétel nélküli becikkelyezéséről, amit az éjszakába nyúló vitában továbbra is elleneztek a rendek. Végül csak akkor adták be a derekukat és menesztettek ünnepélyes küldöttséget a felsőtáblához, miután Mária Teréziának a nádorhoz írott levelének tartalmát megismerték.⁸⁴

Egy másik napló azt hangsúlyozza az egri püspök beszédét kivonatolva, hogy rendek a városok ügyében a törvényhozás jogát egyedül maguknak sajátították ki, megsértve ezzel a királyi tekintélyt és joghatóságot, ami Őfelségét „súlyos nemtetszésbe döntötte.”⁸⁵ A főrendek által ecsetelt királyi levél tartalmát az egyik napló szövegezése szerint a rendek „lelkük legnagyobb felháborodásával”, „hallgatással és a legszomorúbb stutogással” fogadták és meghajtották térdüket a királyi követelések előtt. A parázs hangulatú ülés az éjszakába nyúlva, este 11 után ért véget.⁸⁶

Az egykori földesurak, a káptalan és a győri nemesség képviseletében Győr vármegye követei nem tudtak belenyugodni a megváltoztathatatlanba, ezért a diéta befejezése után két nappal az ország első rendi méltósága, a nádor előtt ünnepélyesen tiltakozást nyújtottak be a meghozott törvénycikk ellen és nyertek erről tőle bizonyoságlevelet.⁸⁷

82 OK 700.467. 452–453. p. és OK 700.470. 144. p.

83 MNL OL A 95 I. 20. kötet. [oldalszám nélkül] 1751. augusztus 25-i ülés.

84 MNL NML IV.1.f. *Relatio actorum Diaetalium* Fasc. E., A^o 1751.

85 OK 700.467. 453. p.

86 OK 700.467. 454. p.

87 GYEL, Győri székeskáptalan magánlevéltára, Th. XVIII. 2819. Testimoniales super reservatae episcopi capituli et nobilitatis Jauriensis.... Pozsony, 1751. augusztus 29.

A kormányzati érdekérvényesítés másik frontja: az indigenák és a jászkunok kiváltságainak becikkelyezése

Az új szabad királyi városok ügye a rendi ellenzék szemében összekapcsolódott az indigenátusok adományozásának jelenségével. Mindkét uralkodói kegynyilvánításban azt a kormányzati szándékot látta, amely az alsótáblán az udvarral szimpatizáló két csoport számának növelésével saját politikai akaratának érvényesítésére és a rendi ellenzék vezető vármegyei követek dominanciájának megtörésére irányult.⁸⁸ Erre jó példa a következő augusztus 26-i ülésen elhangzott érvelés. Bohus János zólyomi követ tiltakozott a honfűsítések ellen, mondván: tegnap az alsótábla még a szavazatok számának csökkentésével foglalkozott, másnap viszont már rövid időn belül annál több szavazatot halmozott föl az indigenátusok adományozásával. Az ellenzéki követ érvelése arra utal vissza, hogy a rendek a korábbi ülésen az uralkodó által újonnan szabad királyi várossá tett négy város privilégiumát országgyűlési képviselő és szavazati jog nélkül akarták törvénybe iktatni, okkal tartva attól, hogy követeik a kormányzat táborát fogják erősíteni. A naplóból fény derül az indigenák politikai mozgósításától való félelemre is: ugyanezen vita kapcsán többen hangoztatták azt, hogy a városok kiváltságainak törvénybe iktatását csak sok indigena szavazatával lehet elérni.⁸⁹

A városok ügyével azonos alapon tárgyalta a diéta a jászkunok privilégiumainak törvénybe iktatását is, amire azonban az eddigi szakirodalom nem fordított elég figyelmet. A kunok és jászok középkori eredetű, szabad paraszti kiváltságait csorbította a Jászkunság 1702. évi magánföldesúri kézre juttatása. A Német Lovagrend, majd a pesti Invalidus Ház uralma alatt álló jászkunok — uralkodói és nádori segédlettel — 1745-ben megváltották magukat a magánföldesúri terhek alól, és visszanyerték régi szabadságjogaikat és birtokaikat, amelyet uralkodói kiváltságlevél erősített meg.⁹⁰ 1751-ben a megszerveződött Hármaskerület küldötte, Almássy János alkapitány révén kérte, hogy hat évvel korábban nyert privilégiumát a diéta cikkelyezze be. Ennek során a rendi ellenzék képviselői a jászkun kiváltságok becikkelyezése ellen foglaltak állást. Bohus zólyomi követ például utalt arra, hogy a jászkunoknak a vármegyei joghatóság alatt kell maradniuk, mert nemesi előjogaik nincsenek és birtokbírhatási jogokkal nem rendelkeznek. Vele

88 A külföldi rendi státuszú személyek (indigenák) magyarországi honfűsítésével kapcsolatos országgyűlési vitáról lásd: Nagy, 2017. 125–126. p.

89 OK 700.467. 452–453. p.

90 A Jászkunság 1702–1745 közti történelmére újabban: Bánkiné, 2005. 35–45. p.

egy álláspontra helyezkedett — az adóvitákban vezető kormánypártiként megismert —, de most érdekes módon a Kiskunság területe révén megyéje birtokos nemességének érdekeinek védelmében a becikkelyezés ellen állást foglaló Prónay Gábor. Szerinte a nádori joghatóságot törvények erősítették meg, ezt veszély nem fenyegeti, ám a közjó érdekében úgy ítélte, hogy a kunokat a vármegyei hatóságoknak vessék alá. Ezzel szemben a kormányzatot és a törvénybe iktatást támogatók (Zsitkovszky István, Fekete György személynök, Almássy alkapitány) a nádori joghatóság sérelmét emlegették fel, mondván a nádor a kunok bírája is, és a javaslat elvetésével a nádort sértenék meg.

A pénzügyi szempont is felvetődött. Az érvelés szerint, mert noha a jászkunoknak számos mentességük van, de amíg *contributio* címén évi 45000 forintot hoznak a kincstárnak, addig a nádornak *salarium*ként 12600 forinttal tartoznak. A vármegyei joghatóságnak nem lehet őket alávetni, róluk az ország nem rendelkezik, csak ha a megváltási összeget kifizette volna.⁹¹ A megegyezés ekkor még elmaradt, a kiváltságok kivizsgálására július 5-i ülésén — a városokéval közös — bizottságot küldött ki a diéta.⁹² Az augusztus 23-án megismétlődött vita során, a bizottsági jelentés tárgyalásakor elsősorban azok az eddig a jászkunok használatában, most már az ő birtokukba került kétes jogállású földterületek (elsősorban puszták) kerültek szóba, amelyek eddig magánföldesúri tulajdonban voltak. Számos, szomszédos vármegyebeli, de ide átnyúló birtoktesttel rendelkező birtokos nemes félt attól (joggal), hogy a jászkun redempcióval birtokaik végleg az itteni parasztság kezére kerülnek és az ezek területén eddig gyakorolt vármegyei joghatóság is megszűnik. Ezen szomszédos jászsági puszták miatt érdekelt Heves vármegye adott be nyilvánosan protestációt, amelyben kérte az itteni birtokosok jogainak biztosítására egy *salvatela*-formula (biztosíték) beleillesztését a jászkunokkal kapcsolatos törvénycikkbe, hogy ezek jogainak sérelme nélkül történjen meg a becikkelyezés.

Rajta kívül Szeged város követe, Kárász Miklós is tiltakozott ugyanekkor, bejelentve azt is, hogy a törvénycikk számos nemesi família jogait is érinti.⁹³ A helytörténeti irodalomból tudjuk, hogy a törvénycikk elgáncsolásában leginkább ő maga volt érdekelt, mivel 1749-ben, majd 1751-ben a Horgos és Szentpéter elnevezésű, korábban a kunok által bírt pusztákat saját maga számára szerezte meg

91 OK 700.470. 95. p. A megváltási összeghez — a korábbi törvénycikkkel ellentétben — a kincstár nem járult hozzá, ez teljes egészében a jászkunok önjerejéből történt.

92 OK 700.468. 404–405. p.

93 A vita részleteiről: OK 700.468. *Diarium generalis in clytiii regni Hungariae*. 524–525. p.

a Magyar Kamarától, kihasználva régi barátja és patrónusa, Grassalkovich Antal kamaraelnök pártfogását.⁹⁴

A kiskunsági területek miatt érintett Pest-Pilis-Solt vármegye követei a naplók alapján ekkor nem nyilvánították ki véleményüket, követutasításuk sem maradt fenn, de az adófelosztó bizottság számára készült sérelmi listájuk segítségével a küldő vármegye álláspontja rekonstruálható a kérdésben. A vármegye két legjelentősebb mezővárosát, Kecskemétet és Nagykőrösöt a jászkun redempció számos kunsági pusztájától megfosztotta: ezek a kun településekre szálltak, így a megemelt adóösszeget is nehezebben fizethetik ki e vármegyei települések — érvelt a megye.⁹⁵ A bizottság által felhozott jogi kérdések is kiváltottak némi érdeklődést a nemesség részéről, mint a jászkunok legfelsőbb bírói fórumának ügye (vagyis, hogy pereikkel a Királyi Táblához vagy a nádorhoz kötelesek-e fordulni), a jászkunok felelevenített vámmentességének kérdése, illetve a fiscus, mint jogképes földesúri hatóság képviselője a vármegyei nemességgel szemben folytatott perekben.⁹⁶ Egy kiskunlacházi vonatkozású iratanyag elemzése azt mutatja, hogy a kincstár — mint a jászkun községek földesura és jogi képviselője — az itteni nemes családok által régi birtokaik visszaszerzése érdekében indított perekben erőteljesen és sikerrel védte a redemptus érdekeket.⁹⁷ A jászkunokról szóló 1751. évi 25. törvénycikk a korona és a rendek kompromisszumát tükrözi: a privilégiumlevelet „a birtokaikkal, falvaikkal, pusztáikkal együtt” a törvény megerősítette, de „mások jogának sérelme nélkül”, hivatkozva az 1608. évi 22. végzésre.⁹⁸

94 A szegedi főjegyző Kárászt 1748–1749 táján Szeged város tanácsa bizta meg, hogy járjon közbe a két nevezett pusztá a város számára való megszerzése érdekében a Kamaránál, ám Kárász végül a saját nevére állította ki a szerződést. Ráadásul a vételi ár egy részét Szeged város pénztárából szerezte meg ehhez. A jászkun redempció végül nem gátolta meg az időközben szegedi főjegyzőből csongrádi alispánná avanzált Kárászt abban, hogy a két (később betelepített pusztára) 1771-ben királyi adománylevelet kérjen és kapjon. Kárász Miklós életére és tevékenységére: *Habermann*, 1992. 136–137. p.; *Nagygyörgy*, 2008. 76. p.; *Blazovich*, 1985. 211. p.

95 MNL OL N 74 (1751) 3. kötet. Lad Y, Lit B, 341–342. p.

96 OK 700.468. 526. p.

97 A perre: MNL PML V. 102.b 7. doboz. Capsa I, Fasc. 1., No. 2. „*Acta et producta nobilis Stephani Szabó Pauperis, in processu ejusdem, respectu praediorum Csóka, Kató, et Jakabháza...*” és ugyanott: V. 102.i 1. doboz. Lacháza város pere 1748–1752.

98 A törvény szövege kiadva: *MTT*, 1900. 86–87. p.

A győri példa és tanulságai

A négy város (Győr, Rév-Komárom, Újvidék, Zombor) társadalmi struktúráját tekintve is különböző volt. Zombor és Újvidék, a vármegyei közigazgatásba visszaillesztett, erős helyi öngazgatással bíró, de ekkor még gyér gazdasági, és infrastrukturális fejlődést felmutató nagyrészt délszláv lakosságú, egykori határőr települések. Földesuruk a kincstár volt, amely érdekelt volt a törökellenes harcokban érdemeket szerzett települések eliberációjában és fejlesztésében.⁹⁹

Komárom és Győr esetében meghatározó volt a városlakó nemesség nagy száma, az, hogy a török korban, a XVI–XVII. század folyamán az erődvárosok nagyszámú nemesnek adtak otthont. Nem elhanyagolható szempont a diétai küzdelem mérlegelésekor, hogy Győr városa a vármegye legnagyobb földbirtokosával, a győri káptalannal és a Dunántúl egyik legnagyobb úrbéres birtokállományával rendelkező jómódú köznemesi társadalmával nézett szembe.¹⁰⁰ Ezen túl Győrben a káptalan, addig Komáromban az erődben szolgáló katonaság, de különösen az ottani várparancsnokok hátráltatták a város eliberációját a XVIII. század első felében.¹⁰¹ A Győrben élő és adózó nemesség lélekszáma a XVIII. század első felében tovább nőtt és arányszámuk az országos átlag felett mozgott: Bácskai Vera adatai alapján 1737–1738-ban 102 adózó családfő (az összes 15,7%-a), 1757/58-ban 124 (az összes 5,7%-a) volt nemes. E mellett egyre több nemes szerzett birtokot a város határában és növekvő tendenciát mutatott a kezükben lévő mezőgazdasági ingatlanok száma és mennyisége: 1737–1738-ban még csak a termőterület 7,9, húsz évvel később már 19,6%-a.¹⁰² Hangsúlyosan esik a latba az országgyűlési események megítélésekor a győri városlakó nemesség erőteljes társadalmi elkülönülése a városvezető polgári rétegtől, amely jelenségre a város-történeti szakirodalom is felhívta a figyelmet.¹⁰³

99 Csizmadia, 1941. 282–284. p.; Iványi, 1885. 104–110. p.

100 Felhő Ibolya „középbirtokos” nemesnek mondja ezt a réteget: *Felhő*, 1970. 31. p.

101 *Magyary*, 1881. 3–40. p. és *Takáts*, 1996. 182–189. p.

102 *Bácskai*, 2007. 434–435. p.

103 *Jenei*, 1958. 133–134. p. Jenei Ferenc véleménye szerint az itteni nemesek jó része a XVI–XVII. században megnesemesített kereskedő-polgár volt, akik a XVII. század második feléig részt vállaltak a város közéletében, majd a XVIII. századtól visszavonultak a kereskedelemről, tőkájukat a földbirtokba fektették és átadták a helyüket a zömmel német származású betelepülő polgárságnak. Sajnálatosan elméletét további, a XVIII. századra is átnyúló alap kutatások nem egészítették ki azóta sem.

Nem volt ez mindenhol így a szabad királyi városokban. Győrrel ellentétben a békés egymás mellett élés példája a közeli Sopron és Pozsony. Az előbbi városban a városi-polgári elit asszimilálja, vonzza magába az ide telepedő nemességet, amely még polgárjogot is szerez, sőt nemesi előjogai egy részéről is lemond a kedvező gazdasági lehetőségekért cserébe.¹⁰⁴ Házi Jenő kézikönyve alapján összeállítottam a XVIII. századi soproni városi követek listáját, akik közül többen polgárjoguk mellett — noha a városigazgatásban már komoly pozíciókat vívtak ki maguknak — nemességet szereztek, sőt némelyek jogi képzettségüknek köszönhetően kisebb vármegyei tisztségeket is betöltöttek.¹⁰⁵ A legújabb kutatások szerint a pozsonyi evangélikus elit szerves részét képezik a városba áramló jogtudó nemesek, akik a városi igazgatásban és a fővárosi szerepkört betöltő Pozsony városában telepedtek meg a nagybirtokos arisztokrata családok szolgálatában. A polgársággal jó viszonyt alakítottak ki, sőt rokonsági-keresztkomasági kapcsolatokat is kötöttek.¹⁰⁶ Sopronnal és Pozsonnyal ellentétben a volt hódoltság városok társadalmában — így Szegeden és Debrecenben — a mintát nem a polgárság, hanem a birtokos nemesség képezte. Az itteni szabad királyi városok tisztikárában a megfelelően iskolázott értelmiségi réteg hiánya miatt előtérbe kerültek az ország békésebb szegleteiből (Nyugat-Dunántúlról, Északnyugat-Felvidékről) érkező „hivatalkereső” köznemesek, akik magas hivatalt vállalva és beházasodva a helyi patríciuscsaládokba személyükben hidat képeztek a nemesi vármegyék és a városi magisztrátusok között.¹⁰⁷ Sőt, ezek a városok kiterjesztették joghatóság-

104 *Bél*, 2006. 198–199. p.

105 Az összeállítás alapja: Házi Jenő a soproni polgári családok történetét összefoglaló lexikona volt: *Házi*, 1981. I–II. kötet. Sopron szabad királyi városa 1708–1792 közötti diétákra elküldött tizenkét követének döntő többsége (8 fő) nemes volt, sőt voltak olyanok is köztük, akik a megyei igazgatás alsóbb fokozataig, az esküdségig is eljutottak. Ennek a csoportnak az áttekintése alapján megállapítható, hogy az említettek zöme saját maga vagy közvetlen felmenői révén szerzett nemesi címet, de nem szakadt el városi életformájától, illetve polgári-értelmiségi foglalkozásától és nem köteleződött el a vármegyének. A megyei esküdti pozíció vállalása is inkább arra utal, hogy a korban még mindig kevés volt a jogtudó nemes, akiket a jól képzett városi hivatalnokok a megyei igazgatásban is az adott esetben pótolhattak, mert feltehetően a magyar jogot is jól ismerték. A vizsgált csoport majdnem feléről (5 fő) bizonyosan tudható, hogy ügyvédi praxist folytatott vagy jogi tudásából élt meg.

106 *Tóth*, 2012. 267–269., 275–276. p.

107 Jó példa erre csak az 1751. évi diéta idejéből Domokos Márton (1697?–1764) debreceni követ és főbíró személye, aki Veszprém megyei nemesi családból származott, Debrecen város költségén, a jénai egyetemen tanult és lett 1725-től a város jegyzője, majd főbírája. E közben számos birtokot (főleg szőlőt) szerzett a város határában. Szeged városát a Trencsén megyei

gukat a városlakó (armalista) nemességre és nem hagytak beavatkozást a nemesi vármegye számára a területükön élő nemesek ügyeibe.¹⁰⁸

Mélyfúrások során kiderült, hogy Győr vármegye követei is — hivatali tiszt-ségükön felül — személyesen érdekeltek voltak Győr város törekvésének, vagyis törvénybe iktatásának megakadályozásában. Mindketten városlakó, a városban házat, annak határában és környékén földterületet birtokló nemesek közül kerültek ki.¹⁰⁹ Helyzetük nem volt egyedi: a nemesség a polgárokkal vegyesen, tömegesen szerzett a városhatáron belül ingatlant, vásárolt és épített ki majorságokat.¹¹⁰ Jól jellemzi a helyzetet, hogy — a hadikonjunktúra által ösztönözve — az 1730–1740-es években, a káptalannal megegyezve a városlakó nemesek a város területén (főképpen annak külvárosaiban) számos rétet és szántót szereztek meg, kivonva magukat a város fennhatósága alól.¹¹¹ Biró János alispán apja, István királyi táblai ülnök volt, a városban két háza volt, annak környékén számos szőlőt birtokolt és végrendelete tanúbizonysága szerint borkereskedelemmel is foglalkozott.¹¹² A városi nemességet külön számba vevő adólajstromok tanúbizonysága szerint míg

Privigyéből származó nemes, Kárász Miklós (1715–1797) jegyző képviselte a diétán. 1742-ben Temesváry András bíró lányát vette el, majd családi birtokállományát Csongrád megyében a horgasi és szentpéteri puszták fent említett megszerzésével alapozta meg. Pályája végén, 1760-ban Csongrád vármegye alispánja is lett. Domokosra: *Zoltai*, 1909. 54–70. p. A XVIII. századi szegedi tisztviselő nemesekre: *Reizner–Ruszoly*, 1995. 16., 19., 26–27. p.

- 108 Jó példa erre a debreceni nemesek taksa-fizetésének ügye. A debreceni nemesekre a város vetette ki a taksát, ám Szabolcs és Bihar megye az osztrák örökösödési háború során „insurrectios váltság” címén próbálta ezt a jövedelemforrást magának kisajátítani (1742, 1744, 1745), de nem sok sikerrel. Erről: *Herpay*, 1927. 6–9. p.
- 109 A két említett család házbirtoka már egy 1703. évi térképen is fellelhető: *Borbíró–Valló*, 1956. A Szent János utcában (főterre benyúló utca) Török András földszintes háza állt. Biró János kétemeletes háza a Szent Sebestyén utca és a Dunai bástya sor sarkán (Duna felé eső várfal mellett).
- 110 A város déli részén a Pápa és Veszprém felé vezető országutak mentén gazdaházak, kertek, nyaralók és cselédházak csoportját Majorok néven emlegették (a későbbi Nádorváros elődje). A Fehérvári-kaputól délre fekvő területet Meszlényi János alispán (Török Sándor országgyűlési követ apósa) 1744-ben jobbágyokkal feltöltötte, lecsapolta az itteni mocsarakat és majorságot hozott létre: ez képezte e városrész elődjét. Erre: *Borbíró–Valló*, 1956. 210–211., 217. p. A városban való ingatlanszerzés beleilleszkedik abba a folyamatba, melynek során Győr vármegye a török hódítás nyomán elnéptelenedő északkeleti (Győr környéki) részét a földbirtokosok nem telepítették be újra jobbágyokkal, hanem majorságokat hoztak létre itt: *Filep*, 2003.31–32. p.
- 111 GyVL IV. 1001.a Győr város tanácsának a királyi bizottság elé terjesztett sérelmei. 2. pont. (1747 körül)
- 112 MNL OL P 980 Capsa H., Fasc. 1., No. 4. Biró István végrendelete. Győr, 1750.december 10.

Biróék közepes, addig Törökék jóval kisebb adóösszeget voltak kénytelen fizetni a városnak.¹¹³ Biró István egyébként a Rákóczi-szabadságharc alatt a császári oldalon szerzett katonai érdemeket és kapott nemesi armálist,¹¹⁴ aztán a maga erejével küzdötte fel magát a kőszegi kerületi, majd a Királyi Tábla ülnökségéig.¹¹⁵ Tisztségét végeredményképpen sikeresen örököltette át fiára, Jánosra, aki az 1751. évi diéta alatt még vármegyei alispán, majd atyját követve 1758–1772 között a Királyi Tábla ülnöke volt.¹¹⁶ A vármegye másik követe, Török Sándor (született 1720 körül) egy Nyitra megyéből a török kiűzése után Győrben és (rövid ideig a Veszprém megyei Pápán) és az innen nem messze található Szemerén megtelepedő elszegényedett régi nemesi család sarja volt, aki a dúsgazdag és megyében közel harminc évig alispáni tisztséget viselő Meszlényi János árváját, Zsófiát vette el.¹¹⁷ Török Sándor apját, Andrást már 1691-ben keresztelték a győri székesegyházban, de családjá a Veszprém megyei Pápán igazolta magát 1699-ben. Később, a családfőt a különböző összeírások és nemességigazolások pápai (1728, 1733), majd győri lakosként (1741, 1751, 1755) regisztrálták. 1762-ben hunyt el.¹¹⁸ Érdeklenség, hogy a két megyei követ politikai stratégiája eltérő volt: míg Török Sándor ellenzéki vezérként az országos politika egyik legfőbb szereplő és legkedveltebb alakja, addig Biró János alispán az érdekeinek megfelelően időzített hallgatás és

113 1732. évi összeírásban Biró István kettő, az átlagnál nagyobb értékű belvárosi és egy külvárosi házzal szerepel: GyVL IV.1073 Conscriptio Dominorum Magnatorum, Nobilium, civium item domos, fundos et beneficia civilia in Jaurino tenentium ad exigentia m clmentissimae resoutionis Caesereo Regiae anno 1732 peracta". 4., 40., 30. p. Az 1743/44. évi összeírásban már a Török család háza is megtalálható: a család ekkor költözhetett át Pápáról Győrbe: GyVL IV.1073. Repartitio Dominorum, Nobilium, tam Interioris, quam Exterioris civitatis Jauriensis, prout, et in Alodiis utriusque civitatis degentium pro anno militarii 1743/44. 1–2. fol.

114 Biro István a nemesi armálist (fivérével, Jánossal együtt) 1706-ban kapta I. Józseftől a szabadságharc során Siegbert Heister tábornagy csapatai között tanúsított Habsburg-hűsége elismeréseként: MNL GYMSML GYL IV.1.e 12.sz. Biro család nemesi oklevelének másolata (Győr, 1754. május 9.)

115 A kőszegi kerületi táblára 1724-ben nevezték ki ülnöknek. Királyi táblai tisztségét rendkívül hosszú ideig viselte: 1730 és 1758 között volt a Királyi Tábla királyi ülnöke. Ezekre a tisztségekre: *Chernel*, 1877. 144. p. és *Sebők*, 2012. 43. p.

116 Az apa szándékát mutatja, hogy 84 évesen a királyi táblai ülnöki tisztségről fia javára mondott le: MNL OL P 980 1. tétel. Capsa H., Fasc. 1., No. 2. Biró István kérvénye Mária Teréziához [1757 táján] és *Sebők*, 2012. 43. p.

117 *Hegedüs*, 2002. 385–386., 388. p. és MNL OL A 57 37. kötet. 642. Bécs, 1737. 02. 27.

118 Török András és Sándor életrajzi adataira Szombathy Ignác genealógiai közleménye nyújtja a fő forrást: *Szombathy*, 1890. 73–79. p. A család Veszprém megyében található nemességigazolási oklevelei: MNL VEML IV.1.e. 20. doboz. Litt. T., Fasc. II., Num. 32.

szónoklás elegyítésével nem nyerte meg az ellenzéki pasquillisták tetszését.¹¹⁹ Ezzel az „aulikus párt”-hoz tartozás gyanúját kelthette fel a rendi közvéleményben, atyja királyi táblai tisztsége és későbbi előrelépésére tekintve, nem ok nélkül.

Személyes sérelmének adhatott hangot a rendi ellenzék az adóviták során egyik legtöbbit felszólaló vezérszónoka, Csuzy Gáspár Veszprém megyei követ is, aki Győrött házat birtokolt, amit árendába adott a győri városi tanácsnak. A ház azonban 1751 tavaszán leégett, ám a bérlő város nem akarta megtéríteni Csuzy-féle házon esett kárt, ami miatt a várossal elhúzódó konfliktusba keveredett.¹²⁰

A másik oldalon, a városi kiváltságok becikkelyezése mellett vitézkedők közt is találunk olyat, aki a saját zsebéért félthette a becikkelyezés elmaradásától. Jó példa erre Jeszenák János esete, aki a diétán védelmébe vette az új városokat. Róla a várostörténeti irodalomból kiderült, hogy Rév-Komárom hat évvel korábbi kiváltságlevelének kiadásakor egy bizonyos összeget adott hitelbe a városnak és méltán remélhette, hogy az adósságokat egy jobb pozícióba került város könnyebben tudja majd visszafizetni.¹²¹ Hasonló helyzetbe kerülhetett Batthyány Ádám gróf (későbbi horvát bán), aki Zombor városának a — városi kiváltságlevelével megváltásáért — több tízezer forintot kölcsönzött, amiért cserében a város nyolc pusztáját zálogosította el neki.¹²²

Győr városa ugyanekkor megpróbálta felhasználni az országgyűlést a nyolc évvel korábban kapott kiváltságai védelmére, sőt bővítésére. Figyelembe kell venni azt is, hogy a korszakban a városi kiváltságokért folytatott jogi és politikai küzdelem összefonódott a közösség gazdasági önállóságáért folytatott harccal, amelyet a volt földesúri jövedelmek kézhezvételéért és a város határának bővítéséért folytatott pereskedések fémjeleztek.¹²³ Miközben a pozsonyi diétán kiélezett

119 Török Sándorra: *Szjártó*, 2009. 93. p.; OSZK Ktt. Quart. Lat. 2497. fol. 17. In *Bironem Jauriensem Cottus Vice Comitem*. A pasquillus szerint Bíró János, ha érdekében áll akkor hallgat, ha nem, akkor beszél: vagyis amikor nem kell, szónokol és amikor kellene, akkor hallgat: „*A szádnak puskáját, hogy tud beszélenni./ Jó szós vagy dél után, dél előtt néma vagy/ Nem hijába hogy te tök fejed olyan nagy/ Ahol nem köllene olyan vagy mint Hadnagy/ Szollsz, pörölsz, de hol köll, mint darab fa olly vagy.*”

120 GyVL IV.1056. dd. 10. doboz No. 690. Győr, 1751. szeptember 24.

121 *Takáts*, 1996. 188. p.

122 *Muhi*, 1944. 121., 124. p. A város 1763-ig nem is fizette vissza adósságait a grófnak, akinek (a perköltség és a kamatok beszámításával) 103 000 forinttal tartozott.

123 Pécs szabad királyi városi címéért folytatott jogi küzdelem például összekapcsolódott a város környékén fekvő, a pécsi klérus kezén lévő szőlőtermő területek birtoklásáért folytatott pereskedéssel: *Rúzsás*, 1963. 282. p.

hangnemben folytak a viták a város rendi nemzetbe való befogadásáról, eközben a két mezőváros, Győr-Sziget és Révfülöp, illetve a győri polgárság küldöttei a kancelláriánál igyekeztek elérni a két település Győrhöz való csatlakozását, sikertelenül.¹²⁴ Ezek földesura, a győri püspök sérelmezte, hogy a győriek a püspöki joghatóság alatt álló Sziget és Révfülöp lakosaitól bor- és pálinkabevitele után külön vámot is vetnek ki. A két mezővárosi státuszú településen a kézművesek és kereskedők száma folyamatosan nőtt. Győr város tanácsa emiatt igyekezett intézkedéseivel a két mezőváros gazdaságát ellehetetleníteni, úgy hogy az itteniek már otthonaikat el akarják hagyni és Győrbe kívánnak költözni, ahol kedvezőbb körülmények között élhetnek majd. Mindez azt mutatja, hogy a vármegye és az ország adózó képességét csökkenti Győr felszabadítása — vélte a püspök.¹²⁵ Zichy kérvényeinek háttéréhez tudni érdemes, hogy 1750 körül katasztrofális pénzügyi helyzetben volt. Az eladósodott főpap javait a Helytartótanács zár alá vette és ekkoriban püspöki birtokainak nem jelentéktelen részét árendába is adta.¹²⁶

Miközben Pozsonyban a város státuszáról heves viták folytak, ez alatt Győrött már helytartótanácsi bizottság szállt ki a város és püspökség, illetve a káptalan közti jogviták kivizsgálására. Noha a kiváltságlevélben a város megkapta a vásártartási- és vámjövödelmeket (főleg bírságpénzek, a folyami vámok, a hajózással kapcsolatos karó-díjak), ám a régi földesúr tisztartója és árendátora, Benyovszky Pál továbbra is beszedte e bevételeket. Ez számos alkalommal vezetett a két hatóság összetűzéséhez.¹²⁷ Zichy Ferenc győri püspök a diétára beadott sérelmében továbbra is magának követelte a vásári helypénzt, illetve a Duna, Rába, Rábca folyók híd- és révátkelőinek vámjövödelmét, amelyet szerinte a város önkényesen kezdett szedetni. Ezen túl a tizedek megváltásának elmaradása miatt is neheztelt a városra.¹²⁸ Még a diéta alatt kérelmezte a város a Magyar Kamaránál, hogy segítsen a fent említett jövödelmeket kezéhez juttatni, ám az ügy 1752 nyaráig húzódott, úgy tűnik, hogy sokáig eredmény nélkül.¹²⁹

124 *Sefcsik*, 1943. 33–34. p.

125 MNL OL N 54 1751. 2. csomó Lad T., Fasc. KKK., No. 88. Zichy Ferenc gróf, győri püspök kérvénye az országgyűléshez.

126 *Bakács*, 1965. 58., OK 700.467. 448.

127 GyVL IV.1056.dd. 4. doboz.. No. 354. „Defensa contra Quaerelas Libera regiae civitatis Jauriensis...”

128 MNL OL N 54 Lad T., Fasc. KKK., No. 88. Zichy Ferenc gróf, győri püspök kérvénye az országgyűléshez (2. csomó)

129 GyVL IV.1056.dd. 3. doboz. No. 132. 1751. augusztus 19.

Kitekintés

Végül érdemes szemügyre venni, hogy hogyan alakult a későbbiekben a városok országrendiségének kérdése a diétákon. 1764–1765-ben — noha Horváth Mihály szerint felmerült még a fejenkénti, illetve testületenkénti szavazás gondolata —, de ezt a rendek ellenállása megakadályozta.¹³⁰ A fentebb idézett Pest megyei utasítás és a követek levelezése rámutat arra, hogy az 1751. évi országgyűlési események megismétlődésétől tartva a rendek igyekeztek biztosítani magukat az előrelátható kormányzati törekvéstől, a szavazatok súlyozását és a városi szavazatok korlátozását szorgalmazták a diétán. Félelmük indokolatlan volt: a szavazatok ponderálása (súlyozására) maradt a meghatározó gyakorlat.¹³¹ A vármegyei és városi követek közti 1764–1765. évi diétán is meglévő, áthidalhatatlan politikai ellentétet mutatja, hogy az előbbieket a városok census regius-sal, mint az őket sújtó, újonnan bevezetett adónemmel szembeni panaszait figyelmen kívül hagyták és ad acta tették, noha az adó kérdésében a contributio emelése és a census regius bevezetése kapcsán könnyen jöhetett volna létre a két csoport között érdekközösség.¹³²

A diéta kudarca után viszont Mária Terézia, majd II. József nem hívott össze újabb országgyűlést, így előtérbe kerültek az adó-, és jövedelemszerzés régi-új, rendi hozzájárulást nem igénylő módjai. Így került sor az újabb szabad királyi kiváltságlevelek kiadására. Az 1790–1791. évi diétán aztán Károlyváros, Pozsega, Szabadka és Temesvár becikkelyezésére került sor (1791. évi 30. tc.). Ugyanekkor a sokat vitatott Győrhez hasonlóan egyházi birtokú Pécsére nem. A rendek félelme továbbra is megvolt attól, hogy városi követek számának növelésével a kormányzat majorizálni tudja az ellenzékét, ezért született javaslat a rendek részéről ennek korlátozására. Így például az országgyűlés előzetes engedélyéhez akarták kötni az városi privilégiumok kiadását. Am reális veszély a városi követek politikai fölénybe kerüléséhez — a vármegyei követekre előnyös diétai szavazási rend megszilárdulása miatt — ekkor már nem fenyegetett.¹³³ A városi szavazatok kérdése — 1751-hez képest a diéta napirendjén — marginalizálódott, ekkor már nem jelentett olyan súlyú problémát, mint az diéta és a rendi alkotmányosság sérelmét is szimbolizáló negyven évvel korábbi diétán. Jelzésértékű, hogy 1791-ben a legtöbb érdekellentétet szülő Pécs szabad királyi városi címének

130 *Csizmadia*, 1983. 42. p.

131 *Kiss–Nagy–Kapitány*, 2015. 63., 69. p.

132 A census regius elleni városi panaszok fogadtatását említi: *Kállay*, 1965. 100. p.

133 *Szjártó*, 2005. 315–316. p.

becikkelyezését az uralkodó nem eröltette át a diétán, hanem egy helytartótanácsi bizottságot küldött ki jelentéstétel végett. Megoldási javaslatok azért továbbra is születtek. Az 1791. évi 67. tc által kiküldött közpolitikai bizottság javaslata szerint az 1790-ig szabad királyi városi rangot bíró települések megtartanák eddigi ülőhelyüket és szavazati jogukat a diétán, ám a jövőben becikkelyezendő városokat hozzákapcsolnák egy-egy szomszédos szabad királyi városhoz és közösen élnének követküldési jogukkal. (A tervezetből egyébként a megváltozott bel-, és külpolitikai körülmények miatt nem lett törvény).¹³⁴ A reformkorig tartó folyamat csírái — a városi követek lassú kiszorítása a határozathozatalból és a tanácskozásokból — itt a XVIII. század diétáin gyökereznek. A reformkor nemzedékéé lesz aztán a feladat, hogy a diéta és a városok belszerkezeti reformjának összekapcsolásával megnyerje a polgárságot a liberális reformoknak.

Összefoglalás

A szabad királyi városok becikkelyezésének ügy a diéta egyik legfontosabb politikai csomópontját képezte. Összességében megállapítható, hogy az 1751. évi szabad királyi városi privilégiumok adományozásának és becikkelyezésének első sorban a szorongató pénzhiány volt az oka, politikai haszna kevesebb volt. A diétai voksolások során a fejenkénti szavazást a század közepére egyre inkább felváltotta a közfelkiáltással vagy véleménynyilvánítással való szavazást, amely a vármegyei követeknek kedvezett. A városok — mint Győr példája is mutatta — a diéták alatt igyekeztek korábban nyert privilégiumaik érvényesítése, sőt bővítése érdekében bármit megtenni, ahogy ezt a két püspöki mezőváros vagy a vám- és az országos vásári jövedelmek ügye is igazolja. A győri káptalan az aktív kormánypárti cselekvéssel (főként az adóviták során) törekedett az udvar bizalmának megnyerésére, ám jogvédő törekvéssel végül egyedül maradt a becikkelyezés kérdésében, de a győri magisztrátus további követeléseit egyelőre sikerrel hártotta el. Ebben a vitában — a korábbi szakirodalmi véleményétől eltérően — hangot adtak véleményüknek a régi szabad királyi városok is. A nagy lélekszámú, és egyre gazdagodó, az árutermelésbe is bekapcsolódó városlakó birtokos nemesség — mind Győrben, mind Komáromban — nem akart és nem tudott integrálódni a városvezetésbe és városi életbe, mint az ország más részein, hanem kiváltságai érvényesítéséért országos szinten küzdött a városi magisztrátusok ellenében. A

134 *Csizmadia*, 1983. 43–44. p.

főrendeket a hagyományos szerepben láthatjuk viszont a kormányzati törekvések támogatóiként az alsótáblával szemben a városok kérdésében is, bár csoportjuk belső erőviszonyairól a felsőtáblai naplók hiánya miatt nem sokat lehet elmondani. A kormányzat a szabad királyi városok mellett az indigenák és a jászkunok kiváltságainak törvénybe iktatásával kiváltotta a vármegyei követek által dominált ellenzék gyanúját és egységbe tömörítette őket a rendi kiváltságok védelme érdekében. A városi ingatlanai után megadóztatott városlakó nemesség ügye precedensértékűvé is vált a diétai viták folyamán a köznemesség számára. A vita rámutatott arra is, hogy a frissen kiharcolt 1741. évi 8. törvénycikk alapján kikristályosodó elv — miszerint az adóterheket a nemességnek soha nem a telkei után kell fizetnie — a városokban nem érvényesíthető és a kormányzat, illetve a városok által újra és újra felhasználható lehet az országgyűlésen a nemességgel és annak kiváltságaival szemben.¹³⁵ A városok országgyűlési szavazati jogának rendezésére már 1751-től számos javaslat született, de a probléma megoldatlansága aztán az egész rendi korszakot végigkísérte a későbbiekben. Az augusztus végi ülések során megkérdőjeleződött az uralkodó és a rendek közötti megosztott szuverenitás gyakorlata és a tractatus diaetalis működésének anomáliái előtérbe helyezték az uralkodó részéről az abszolutisztikus megoldási módokat, a rendek részéről pedig a diétai törvényhozó hatalom kisajátításának szándékát. Ezek a jelentkező politikai törekvések azonban csak 1764–1765. évi diétára élezték ki igazán az ellentéteket.¹³⁶

A vitákról tudósító források esemény-, és politikatörténeti szempontú újraolvasása és elemzése rámutat arra, hogy az alsótáblai „politikai székértáborok” egy diétán belül is változtak, továbbá, hogy a rendi „ellenzék” és „kormánypárt” szembeállításában is differenciálni kell a különböző politikai kérdések szerint (adókérdés, kereskedelmi sérelmek, az új szabad királyi városok ügye stb.) A részletesebb vizsgálat során kiderült, hogy az egyéni vagy a partikuláris (a követküldő vármegye, város vagy kerület) érdekek felismerésére és a történeti cselekvők egyéni életsorsaira is koncentrálnó kutatás a diétai politika új dimenzióit teheti láthatóvá.

135 A XVIII–XIX. század fordulójának vitáiban újra és újra ismétlődő kérdéskörre: *Poór*, 2003. 112–118. p.

136 Ennek a küzdelemnek a kibontakozásáról — részben, mint a politikai eszmetörténetet is érintő folyamatról — Kollár Ádám könyve és az arra válaszként adott *Vexatio dat intellectum* című röpirat, illetve ezek diétai fogadtatása ad számot: *Concha*, 2005. 171–180. p.

Levéltári források rövidítésjegyzéke

BFL	Budapest Főváros Levéltára
IV.1002.ff	Buda város tanácsának iratai. Országgyűlési iratok.
GyEL	Győri Egyházmegyei Levéltár
GyKKMK	Győri Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár
MS 16	Kézirattár. Diarium momentorum in Diaeta anni 1751
GyVL	Győr Megyei Jogú Város Levéltára
IV.1001.a	Győr szabad királyi város levéltára. Városfelszabadításra vonatkozó iratok
IV.1056. dd	Győr szabad királyi város levéltára. Magániratok
IV.1073	Győr szabad királyi város levéltára. Összeírások
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
A 57	Magyar kancelláriai levéltár. Királyi Könyvek
A 95	Magyar kancelláriai levéltár. Acta dietalia I.
E 584	Királyi jogügyigazgatósági levéltár. gr. Fekete család levéltára
N 54	Archivum regni. Diaetae. Ladula T. Dieta anni 1751
N 74	Archivum regni. Rectificatio portarum
N 114	Kovachich Márton György gyűjteménye
P 980	Gelsei Biró család levéltára
P 1928	Bezerédy család ménfői levéltára. Vegyes irtatok gyűjteménye. Országgyűlési iratok
MNL BAZML SL	Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, Sátoraljaújhelyi Fióklevéltár
IV. 2001.m.	Zemplén Vármegye Nemesi Közgyűlésének, Bizottmányának és Haynau-féle közigazgatásának iratai. Országgyűlési naptárak és iratok

MNL GYMSL GyL	Magyar Nemzeti Levéltár Győr–Moson–Sopron Megyei Levéltár Győri Levéltára
IV.A.1.c	Győr vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok
IV.A.1.d	Győr vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Országgyűlési iratok
IV.A.1.e	Győr vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Nemességi iratok, armalisok, másolatok
MNL NML	Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára
IV.1.f	Nógrád vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Országgyűlési iratok
MNL PML	Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára
V.102.b	Kiskunlacháza mezőváros levéltára. Tanácsi iratok
V.102.i	Kiskunlacháza mezőváros levéltára. Peres iratok
MNL VAML	Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára
IV.1.c	Vas vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Országgyűlési iratok
MNL VEML	Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára
IV.1.e	Veszprém vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Nemességi iratok
OK	Országgyűlési Könyvtár
700.462.	Gyurikovits-gyűjtemény, <i>Acta diaetae per sacram caesareo-regiam majestatem Mariam Theresiam Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae etc. reginam anno millesimo septingentesimo quinquagesimo primo pro die decima octava mensis aprilis in liberam regiamque civitatem Posoniensem inclytis statibus et ordinibus regni Hungariae indictae ibidemque celebratae. Pro parte inclytiae universitatis Comitatus Unghvariensis, sub decursu ejusdem diaetae conscripta, et post reditum abinde eidem universitati fideliter relata per ablegatos ejusdem nuncios</i>

- 700.467 Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta seu diarium comitiorum regni, anno millesimo septingentesimo quinquagesimo primo Posonii celebratorum*
- 700.468 Gyurikovits-gyűjtemény, *Diarium generalis inclyti regni Hungariae partiumque sacrae ejusdem coronae annexarum diaetae inclytibus statibus et ordinibus pro dominica in albis, seu diae 18a mensis aprilis anni 1751 in liberam regiamque civitatem Posoniensem indictae, ibidemque celebratae, ac tandem die..mensis...anni...ejus feliciter terminatae et conclusae* [az itt kihagyott helyre a zárás idejét végül nem írták be].
- 700.470 Gyurikovits-gyűjtemény, *Diarium diaetae regni Hungariae 1751*
- ÖStA Österreichisches Staatsarchiv, Wien
- AVA FA Harrach Allgemeines Verwaltungsarchiv, Familienarchiv Harrach
- OSZK Ktt. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár

Kiadott források és szakirodalom

- Bak*, 1980 *Bak Borbála*: Győr szabad királyi város igazgatása (1743–1778). Tisztségviselők, alkalmazottak. Bp., 1980. (A Történelem Segédtudományai Tanszék kiadványai 2.)
- Bakács*, 1965 *Bakács István*: A magyar nagybirtokos családok hitelügyletei a XVII–XVIII. században. Bp., 1965.
- Bácskai*, 2007 *Bácskai Vera*: Győr társadalmi összetétele a 18. században. In: Városok és polgárok Magyarországon II. kötet. Bp., 2007. 417–446. p.
- Bariska*, 2000 *Bariska István*: A szabad királyi várossá válás ára. In: Kőszeg 2000. Egy szabad királyi város jubileumára. Szerk.: Bariska István–Söptei Imre. Kőszeg, 2000. 59–110. p.

- Bánkiné*, 2005 *Bánkiné Molnár Erzsébet*: A jászkun autonómia. Szeged, 2005. (Dél-alföldi évszázadok 22.)
- Bél*, 2006 *Bél Mátyás*: Sopron vármegye leírása III. Descriptio Comitatus Soproniensis. Szerk: Kincses Mária Katalin. Sopron, 2006.
- Blazovich*, 1985 Csongrád megyei évszázadok. Történelmi olvasókönyv 1. A honfoglalástól a polgári forradalomig és a szabadságharc végéig. Szerk.: Blazovich László. Szeged, 1985.
- Borbíró–Valló*, 1956 *Borbíró Virgil–Valló István*: Győr város építéstörténete. Bp., 1956.
- Chernel*, 1877 *Chernel Kálmán*: Kőszeg sz. kir. város jelene és múltja. Első rész: Jelenkor. Szombathely, 1877.
- Concha*, 2005 *Concha Győző*: A kilenczvenes évek reformeszméi és előzményeik. Irodalomtörténeti vázlat. Máriabesnyő–Gödöllő, 2005. (Reprint kiadás).
- Csizmadia*, 1940 *Csizmadia Andor*: Győr város becikkelyezése az 1751. évi országgyűlésen. Győr, 1940. (Győri füzetek 4. sz.)
- Csizmadia*, 1941 *Csizmadia Andor*: A városi jog a XVIII. század derekán. In: Városi Szemle 1941. 275–301. p.
- Csizmadia*, 1962 *Csizmadia Andor*: Az egyházi mezővárosok jogi helyzete és küzdelmük a felszabadulásért a XVIII. században. Pécs, 1962.
- Csizmadia*, 1983 *Csizmadia Andor*: A szabad királyi városok becikkelyezése az 1790–91. évi országgyűlésen. In: Jogtörténelmi tanulmányok V. Szerk.: Csizmadia Andor. Bp., 1983. 33–45.
- Ember*, 1989 *Ember Győző*: Az országgyűlések. In: *Magyarország története 1686–1790*. Főszerk.: Ember Győző–Heckenast Gusztáv. 1. kötet. Bp., 1989. 391–435. p.

- Filep*, 2003 *Filep Antal*: Térképek vallomása Győr megye néprajzáról, tájtörténetéről és környezeti kultúrájáról. In: Győr vármegye települései 18–19. századi kéziratos térképeken. Győr, 2003. 23–69. p.
- Felhő*, 1970 *Felhő Ibolya* (szerk.): Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában. I. kötet. Dunántúl. Munkatársak: Buzási János–Nagy Lajos–Pap Gáborné. Bp., 1970.
- H. Németh*, 2002 *H. Németh István*: Gondolatok a magyarországi várospolitika meghatározó tényezőiről a kora újkorban. In: Fons 9. (2002) 1–3. sz. 123–162. p.
- H. Németh*, 2007 *H. Németh István*: Városi tisztújítások a Királyi Magyarországon a XVI–XVII. században. In: Arrabona 45. évf. (2007) 2. sz. 57–96. p.
- H. Németh*, 2013 *H. Németh István*: A szabad királyi városok a 16–17. századi országgyűléseken. In: Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig. Szerk.: Dobszay Tamás–Forgó András–ifj. Bertényi Iván. Bp., 2013. 144–161. p.
- H. Németh*, 2014 *H. Németh István*: A magyarországi várospolitika változásai: a korai abszolutizmus, felkelések és szabadságharc időszaka. In: Doba kurucky bojov. Kuruc küzdelmek kora. Szerk.: Péter Kónya. Eperjes, 2014. 241–262. p.
- Házi*, 1981 *Házi Jenő*: Soproni polgárcsaládok 1535–1848. I–II. kötet. Bp., 1981.
- Habermann*, 1992 *Habermann Gusztáv*: Személyi adattár a szegedi polgári családok történetéhez. Szeged, 1992. (Tanulmányok Csongrád megye történetéből 19.)
- Hegedüs*, 2002 *Hegedüs Zoltán*: Adalékok a Meszlényi család történetéhez. In: Arrabona 40. (2002) 1–2. sz. 385–395. p.
- Herpay*, 1927 *Herpay Gábor*: Nemes családok Debrecenben. Debrecen, 1927.

- Horváth, 1873* *Horváth Mihály*: Magyarország történelme. Hetedik kötet. Az új dolgozat második, bővített kiadása. Bp., 1873.
- Iványi, 1885* *Iványi István*: A tiszai Határőrvidék 1686–1750. Bp., 1885.
- Jenei, 1958* *Jenei Ferenc*: Győri élet a török hódoltság korában. In: Arrabona I. (1958) 115–137. p.
- Kállay, 1963* *Kállay István*: A bécsi udvar várospolitikájának néhány kérdése Mária Terézia korában. In: Századok 97. (1963) 5.sz. 1055–1071. p.
- Kállay, 1965* *Kállay István*: Die Einführung einer neuen königlichen Steuer (Census regius) in den königlichen Freistädten in Ungarn 1749–1780. In: Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 17/18. évf. (1964/65) [1965] 96–108.
- Kállay, 1971* *Kállay István*: A városi igazgatás reformja az osztrák örökös tartományokban és Magyarországon Mária Terézia korában. In: Levéltári Közlemények 42. évf. (1971) 1. sz. 115–135. p.
- Kiss–Nagy–Kapitány, 2015* *Kiss Anita–Nagy János–Kapitány Adrienn* (összeáll.): Pest–Pilis–Solt vármegye 18. századi országgyűlési követulatisásai. Szerk.: Kiss Anita. Bp., 2015.
- Krischer, 2008* *Krischer, André*: Politische Repräsentation und Rhetorik der Reichstädte auf dem Reichstag nach 1648. In: Politische Redekultur in der Vormoderne. Die Oratorik europäischer Parlamente in Spätmittelalter und früher Neuzeit. Hg.: Jörg Feuchter–Johannes Helmuth. Frankfurt–New York, 2008. 135–148. p.
- Lovas–Csizmadia, 1940* *Lovas Elemér–Csizmadia Andor*: Adatok Győr sz. kir. városi rangra emelkedéséhez. I–II. közlemény. In: 11. (1940) Győri Szemle 113–115., 184–187. p.
- Magyary, 1881* *Magyary Szulpicz*: Rév-Komárom törekvései a szabad királyi városi jog elnyeréséért (1692–1745). In: Szent Benedek-rendi katolikus gymnasium Értesítője. Komárom, 1881. 3–40. p.

- Marczali*, 1898 *Marczali Henrik*: Magyarország története a szatmári békétől a bécsi congressusig 1711–1815. Bp., 1898.
- Mat'a*, 2006 *Petr Mat'a*: Landstände und Landtage in den böhmischen und österreichischen Ländern (1620–1740). Von der Niedergangsgeschichte zur Interaktionsanalyse. In: Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740. Leistungen und Grenzen des Absolutismusharadigmas. Hrg.: Petr Mat'a–Thomas Winkelbauer, Stuttgart, 2006. 345–400. p.
- Muhi*, 1944 *Muhi János*: Zombor története. Zombor, 1944.
- MTT Magyar Törvénytár. 1657–1740. évi törvénycikkek. Fordították és utalásokkal ellátták: Kolosvári Sándor–Óvári Kelemen. Magyarázó jegyzetek: Márkus Dezső. Bp., 1900.
- Nagy*, 2017 *Nagy János*: Indigenák az 1751. évi országgyűlésen. In: Az indigenák. Szerk.: Szijártó István. Bp., 2017. 103–133. p.
- Nagygyörgy*, 2009 *Nagygyörgy Zoltán*: A Kárász család délvidéki építkezései. In: A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Történeti tanulmányok. Studia historica 12. Szerk.: Zombori István. Szeged, 2009. 75–94. p.
- Pál*, 2006 *Pál Judit*: A szabadság ára. Szatmárnémeti harca a szabad királyi városi rangért a 18. század elején. In: *Urbs. A Magyar Várostörténeti Évkönyv I.* Bp., 2006. 203–225. p.
- Poór*, 2003 *Poór János*: Adók, katonák, országgyűlések 1796–1811/12. Bp., 2003.
- Reizner–Ruszoly*, 1995 *Reizner János–Ruszoly József*: Tisztújítások Szegeden a 18. század első felében. Szeged, 1995.
- Rúzsás*, 1963 *Rúzsás Lajos*: A városi fejlődés a Dunántúlon a XVII–XIX. században. Különnyomat az MTA Dunántúli Tudományos Intézetének Értekezések 1961/62. című kötetéből. Pécs, 1963. (Dunántúli Tudományos Gyűjtemény 43. Series historica 20.) 279–315. p.

- Sebők*, 2012 *Sebők Richárd*: Hivatali pályafutások a 18. századi Királyi Kúrián. In: Politikai elit és politikai kultúra a 18. század végi Magyarországon. Szerk.: Szijártó M. István — Szűcs Zoltán Gábor. Budapest, 2012. 15–50. p.
- Sefcsik*, 1943 *Sefcsik Ferenc*: Győr város szabad királyi rangra emelésének törvénybe iktatása. In: Győri Szemle, Emlékkönyv Győr szabad és királyi rangra emelésének kétszázadik évfordulója alkalmából. 1943. 29–35. p.
- Szabó*, 2016 *Szabó Márton*: Diszkurzív politikatudomány. Bevezetés a politika interpretatív szemléletébe és kutatásába. Bp., 2016.
- Szijártó*, 2005 *Szijártó M. István*: A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792. Bp., 2005.
- Szijártó*, 2009 *Szijártó M. István*: A vallási kérdés az országgyűléseken a 18. század első évtizedeiben. In: Katolikus megújulás és a barokk Magyarországon. Szerk.: Gózszy Zoltán — Varga Szabolcs –Vértesi Lázár. Pécs, 2009. 87–101.
- Szijártó*, 2012 *Szijártó M. István*: A mikrotörténelem Magyarországon. In: Tudomány és ideológia között. Tanulmányok az 1945 utáni magyar történetírásról. Szerk.: Erős Vilmos–Takács Ádám. Bp., 2012. 102–111. p.
- Szombathy*, 1890 *Szombathy Ignác*: A nagy-emőkei és a győri Török család. In: Turul 8. (1890) 2. füzet. 73–79. p.
- Szócs*, 1996 *Szócs Sebestyén*: A városi kérdés az 1832-36. évi országgyűlésen. Bp., 1996.
- Takáts*, 1996 *Takáts Sándor*: A szabad királyi városi jog megszerzése. In: Fejezetek Komárom művelődés- és gazdaságtörténetéből. Tatabánya, 1996. 182–189. p.
- Tóth*, 2012 *Tóth Árpád*: Az evangélikus polgárság és nemesség társadalmi kapcsolatai és rokoni hálózatai Pozsonyban a 18. században. In: Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv VII. Szerk.: Kenyeres István. Bp., 2012. 263–282. p.

- Tóth*, 2014 *Tóth Krisztina*: Esztergom sz. királyi város jegyzőkönyveinek regesztái 1749–1755. Esztergom, 2014.
- Trencsény*, 1909 *Trencsény Károly*: Zombor városa. In: Bács-Bodrog vármegye I. Bp., 1909. (Magyarország vármegyei és városai)
- Vajnági*, 2009 *Vajnági Márta*: A Német Nemzet Szent Római Birodalma. In: A kora újkor története. Szerk.: Poór János. Bp., 2009. 167–190. p.
- Zoltai*, 1909 *Zoltai Lajos*: Domokos Lajos debreczeni főbíró és kora 1725–1764. In Debreceni Képes Kalendárium. 9. évf. (1909) 54–70. p.